

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

ALAEDDİN ES-SEMERKANDÎ'NİN BAHRU'L-ULÛM
ADLI TEFSİRİ VE KAYNAKLARI

Doktora Tezi

Yunusdjon OLİMOV

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

ALAEDDİN ES-SEMERKANDÎ'NİN BAHRU'L-U'LÛM
ADLI TEFSİRİ VE KAYNAKLARI

Doktora Tezi

Yunusdjon OLİMOV

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

ALAEDDİN ES-SEMERKANDİ’NİN BAHRU’L-ULÛM
ADLI TEFSİRİ VE KAYNAKLARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Halis Albayrak

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi.....

İÇİNDEKİLER

Tez Danışmanı	II
Prof. Dr. Halis ALBAYRAK.....	II
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Halis Albayrak	III
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	2
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	3
3. ALAEDDİN ES-SEMERKANDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ	4
3.1. ALAEDDİN ES- SEMERKANDİNİN HAYATI	4
3.2. ALAEDDİN ES- SEMERKANDİNİN ESERLERİ	10
3.2.1. Bahru’l- Ulum.....	10
3.2.2. Haşiye alâ Şerhi’l- Mevakif.....	18
3.2.3. Haşiye alâ Şerhi’l- Metâli	18
3.2.4. Haşiye alâ Şerhi’l- Şemsiyye.....	18
3.2.5. Keşfu’l- Esrar li’t- Tâlibîn	19
BİRİNCİ BÖLÜM.....	20
ALAEDDİN ES-SEMERKANDİ’NİN BAHRU’L-ULUM ADLI	
TEFSİRİNİN KAYNAKLARI.....	20
1.1. HADİSLERİ KAYNAK OLARAK KULLANMASI.....	22
1.1.1. Anlamı Tespit Açısından	25
1.1.2. Kelime Anlamı Bağlamında	26
1.1.3. Cümleden Kastedileni Açıklama Anlamında	27

1.1.4. Ayetle Amel Etmenin Önemini Vurgulama Anlamında	28
1.1.5. Bilgi Aktarma Anlamında.....	29
1.1.6. Fıkıh Konuya İlişkin Hadisleri Kullanma	30
1.1.7. Kelami Konuda Delil ya da Kaynak Olarak Kullanma	31
1.1.8. Ayetin Nüzulünü Tespit Açısından	32
1.1.9. Gramer İzahlarına Örnek Açısından	33
1.1.10. Sûre ya da Ayetlerin Faziletini İfade Etme Açısından	33
1.2. SAHABE KAYNAKLARI.....	34
1.3.TABİİN KAYNAKLARI	44
1.4.KUR’AN TEFSİRLERİ.....	46
1.4.1.Tefsir Kaynakları	47
1.4.2.Hadis Kaynakları	54
1.4.3.Kelam Kaynakları.....	57
1.4.4.Kıraat Kaynakları.....	58
1.4.5.Fıkıh Kaynakları	59
1.4.6.Dilbilim Kaynakları	61
İKİNCİ BÖLÜM	63
GELENEKSEL İLİMLER BAĞLAMINDA BAHRU’L- ULUM	63
2.1. TASAVVUF	64
2.2.FELSEFE	67
2.3.KIRAAT.....	69
2.3.1.Ashabın okuyuşu	70
2.3.2.Kıraat İmamlarının Okuyuşu	72
2.3.3.Dilcilerin Okuyuşu.....	77

2.4.GRAMER.....	78
2.4.1.Kelime Tahlili	78
2.4.2.Belagat İzahları	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	82
ALAEDDİN ES-SEMERKANDİ’NİN KUR’AN İLİMLERİ.....	82
İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ.....	82
3.1. ALAEDDİN ES-SEMERKANDİ’NİN KUR’AN İLİMLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ.	83
3.1.1.Muhkem- Muteşabih.....	83
3.1.2.Nasih- Mensuh.....	85
3.1.3.İ’cazu’l- Kur’an	90
3.1.4.Esbabun- Nüzul	91
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	102

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser.
a.g.m.	: Adı Geçen Makale.
b.	: İbn.
Bkz.	: Bakınız.
İ.A	: İslam Ansiklopedisi.
Ter.	: Tercüme eden.
Tah.	: Tahkik eden.
T:D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
Thz..	: Tarihsiz.
Yay.	: Yayınları
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
H.Ü.İ.F.V.	: Harran Üniversitesi İlahiyat fakültesi Vakfı.
M.Ü.İ.F..	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

RUMUZ: Bahru'l U'lûm: Alâeddin Ali b. Yahya es- Semerkandî Bahru'l- U'lûm, Elyazma, Tarihsiz, Süleymaniye El Yazmaları Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa, Bölümü No: 106, 107, 108 ve109; Laleli Bölümü No: 98

ÖNSÖZ

Tefsir alanı on dört asırlık bir tarihe ve zengin külliyata sahiptir. Yüksek Lisans ve Doktora programlarında bizlerin araştırmamız gereken pek çok konu vardır. Ancak değerli hocam Prof. Dr. Halis ALBAYRAK’a danışarak, çalışacağımız doktora tez konusunun hem Orta Asya hem de Türkiye ile bağlantılı olmasını istedik. Bu doğrultuda doktora tez konusu seçmek için araştırma yaparken, Osmanlı müfessirlerinden olan, şerh ve haşiyelerin yaygın olduğu bir dönemde dört ciltten müteşekkil “Bahru’l- Ulum” adlı eserin müellifi, Orta Asya’da doğup Anadolu topraklarında vefat eden Alaeddin es- Semerkandi’ye rastladık ve bu müfessirin tefsirinin kaynakları üzerine doktora tezi hazırlamayı kararlaştırdık.

Orta Asya coğrafyası ve oradaki devletler yaklaşık bir asır Rusların egemenliği altında yönetildi. Bu esnada paha biçilmez pek çok eser talan edildi ve yakıldı. Yapılan baskılar sebebiyle pek çok mütekellim, fakih, muhaddis ve müfessir unutuldu ve unutturuldu. Çoğu medrese ve mescitler yıkıldı, kalanları da ambar olarak kullanıldı. O coğrafyanın evladı olarak bizler dini eğitimle 1993 tarihinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile ortaklaşa açılan Oş Devlet Üniversitesi Teologiya (İlahiyat) Fakültesi bünyesinde tanıştık. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tezimizin Orta Asya ile ilişkili olmasını istememiz branşımız gereği, o topraklarda dünyaya gelmiş bir müfessiri olsun tanımak, eserini ele alıp okumak ve tanıtmaya çalışmaktır.

Araştırmamızın eksiksiz olduğunu iddia edemeyiz. Ancak bu araştırmamızı yönetme nezaketi gösteren, değerli bilgi ve tavsiyelerinden yararlandığım sevgili hocam Prof. Dr. Halis ALBAYRAK’a ve okumalarımnda değerli zamanını ayıran ve

Arapça bilgilerinden istifade ettiğim muhterem hocam Süleyman BAYBARA'ya sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca tezimin hazırlanmasında maddi ve manevi katkıda bulunan hocalarıma, arkadaşlarıma ve yakınlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Yunusdjón OLİMOV

Ankara 2010

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Adından da anlaşılacağı üzere tezimizin konusu “Alaeddin es- Semerkandi’nin Bahru’l- Ulum Adlı Tefsiri ve Kaynakları”dır. Tezimizde Alaeddin es- Semerkandi ile ilgili tarihi bilgilere yer vermekle birlikte, esasen Bahru’l- Ulum adlı tefsiri, tefsirinin kaynakları ve tefsire dair görüşlerini araştıracağız.

Tezimiz Alaeddin es- Semerkandinin “Bahru’l- Ulum” adlı eserinin mahtut olması, daha önce çalışılmamış olması, kendisi tarafından fasih ibarelerle ilave ettiği faydalı bilgilerin bulunması ve tanıtılması açısından önem arz etmektedir.

Eserin el yazma olması hasebiyle araştırmamızda Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa Bölümü 106, 107, 108 ve 109 numaralardaki nüshayı esas aldık. Araştırmamız esnasında birinci cildinin eksik olduğunu tespit ettik. Bu eksikliği de aynı kütüphanenin Laleli Bölümü 98 numaradaki nüshadan tamamladık. Bu nüshaları tercih etmemizdeki temel sebep okunaklı olmalarıdır.

Araştırmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında hayatı ve eserlerini ele aldık. Birinci bölümde eserde karşılaştığımız rivayet, dirayet ve dilbilimsel kaynaklarını tespit etmeye çalıştık. Ayrıca peygamberimizden rivayette bulunduğu hadisleri on başlık altında tasnif ettik, sahabe ve tabiin rivayetlerine de yer verdik.

İkinci bölümde ise Alaeddin es- Semerkandi’nin tefsirinde geleneksel ilimler diyebileceğimiz Tasavvuf, Felsefe, Kelam, Kıraat ve Gramer’a dair yer verdiği bilgileri tasnif ederek değerlendirmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde Kur’an ilimlerine yer vererek, Alaeddin es- Semerkandinin Mühkem- Müteşabih, Nasih- Mensuh, Esbabu’n- Nüzül, İcazu’l- Kur’an gibi konulara ait görüşlerini ortaya koymaya gayret ettik.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Alaeddin es- Semerkandi'nin “*Bahru'l- Ulum*” adlı tefsirinin kaynaklarını, Kur'an ilimleri ve tefsire ait görüşlerini objektif olarak inceleyip ortaya çıkarmak, bu araştırmanın genel amacıdır.

Araştırmamızda Bahru'l- Ulum'un el yazma olması hasebiyle Süleymaniye Kütüphanesindeki Kılıç Ali Paşa ve Laleli bölümlerindeki nüshaları esas aldığımızı daha önce de belirtmiştik. Ancak Süleymaniye Kütüphanesinin bize vermiş olduğu cd'de iki sayfayı tek resim olarak çektiklerini fark ettik. Buna dayanarak 1a ve 1b ayrımı gözetmeksizin dipnotlarda tek varak olarak yer verdik. Tefsirin diğer nüshalarını ve müellifin diğer eserlerini ise Ali Rıza Karabulut'un özel çalışması ve İsmail Hakkı Mercan'ın doktora çalışmalarından, ayrıca İSAM Kütüphanesinin Genel Kayıt Dökümleri bölümünden aldığımız döküme dayanarak yer vermeye çalıştık.

Araştırmamızda bilgi aktarıcı ve tanımlayıcı üslupla birlikte zaman zaman eleştirel ve yorumlayıcı bir yöntem izlenmiştir. Bundan amacımız Alaeddin es- Semerkandi'nin leh ve aleyhinde bir tutum içinde olmak değil, tefsirinde hangi konulara ağırlık verdiği ve nasıl bir yöntem kullandığının yanı sıra eserinde kimlerden iktibasta bulunduğunu objektif bir şekilde tanıtmak ve değerlendirmektir.

Tezimizde konuları incelerken; seçmede, belirlemede ve örneklendirmede sınırlamaya gidilmiştir. Mümkün olduğu kadar Alaeddin es- Semerkandi'nin özgünlüğü ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Müellifimiz bazı eserlerde Ebu'l- Leys es- Semerkandi ile karıştırılmış olması sebebiyle ister tezin isminde olsun, ister tez içinde olsun “Alaeddin es- Semerkandi” ismini kullanmayı tercih ettik.

3. ALAEDDİN ES-SEMERKANDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

Alaeddin es- Semerkandinin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgilere tezimizde yer vermemiz, hakkındaki bilgilerin başka şahıslarla karıştırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra tefsirinin de Ebu'l- Leys es- Semerkandi'nin tefsiri ile karıştırıldığını tespit ettik dolayısıyla eserlerine de ayrı başlık altında yer verdik.

3.1. ALAEDDİN ES- SEMERKANDİNİN HAYATI

Alaeddin es- Semerkandi'nin doğum tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte M. 1306 yılında doğduğu kabul edilmektedir.¹ Tabakat kitaplarında tam adı, Alaeddin Ali b. Yahya es-Semerkandi el-Karamani olarak geçmektedir.² Bununla birlikte Menakıb - Namelerinde³ “Alaeddin”, “Şeyh Aliyyi’bni Seyyid Yahya” ve “Şeyh Ali Sultan” ismi ile de anılmaktadır.⁴ Semerkand’da doğmuş babasının adı

---

¹ İsmail Hakkı Mercan, *Şeyh Alaeddin Ali b. Yahya es- Semerkandi ve Menâkıb-Namesi'nin Transkribe, Tahlil ve Tenkidi*, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1996, s. 14.

² Kâtib Çelebi, *Keşfü’z- Zünûn an Esmâi’l- Kütübi ve’l Fünûn*, I/225; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetu’l-Arifin*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951, I/733.

³ İsmail Hakkı Mercan doktora çalışmasında üç guruba ayırdığı yedi nüsha Menakıb Namenin olduğunu belirtmektedir: **1.** Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi bölümü, No: 4603; **2.** Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü (Hüsrev) Paşa bölümü, No: 887; **3.** İstanbul Belediye Kütüphanesi, Osman Ergin Yazmaları, No: 610; **4.** Konya İzzet Koyunoğlu Müze Kütüphanesi, No: 13508; **5.** Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, No: Y 419; **6.** Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi bölümü, No: 4645; **7.** İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar bölümü, No: 640.

⁴ İsmail Hakkı Mercan, a. g. e. s. 15.

Seyyid Yahya eş-Şîrvânî, annesinin adı ise Tâcü'l- Mestûrât'tır.⁵ Alaeddin es-Semerkindi Hz. Peygamberimizin torunlarından olup, yedi yaşında Kur'an'ı Kerimi ezberlemiştir. On iki yaşında Kur'an'ı Kerimi Kıraat-ı Aşere üzere okuyor, on yedi yaşına geldiğinde de Kur'an'ı Kerim ayetlerini tefsir edebilme birikimine sahipti.⁶ Ayrıca Menakıb namelerde belirtildiğine göre yedi yaşında "Efrad", On dört yaşında "Nükebâ" ve yirmi bir yaşında da "Nücebâ" zümresine dahil olmuştur. Yirmi sekiz yaşında ise "Nübedâ" makamına ulaşmıştır.⁷

Alaeddin es-Semerkindi yirmi yaşında babası ile birlikte Hacca gitmek üzere Semerkant'tan ayrılarak Hicaza doğru yola çıkmıştır. Hacc ibadetini yerine getirdikten sonra babasının izniyle orada Mücavir olarak kalmış ve eğitimi devam ettirmiştir.⁸ Ayrıca Şam, Mısır ve Bağdad şehirlerinde de ilim tahsili için bulunmuştur. Şam'daki Kaysun dağının Demm mağarasında halvete girdiği belirtilmektedir. Buhara, Nihavend, Şiraz, Tebriz, Kudüs ve Irak'da seyahat ettiği şehirler arasındadır.⁹

Alaeddin es-Semerkindi'nin Larenden'in Zeyne köyüne¹⁰ kaynaklarda manevi işaretle geldiği belirtilirken, geliş tarihi hakkında farklı

---

⁵ İsmail Hakkı Mercan, a. g. e. s. 16.

⁶ İsmail Hakkı Mercan, a. g. e. s. 17.

⁷ İsmail Hakkı Mercan, a. g. e. s. 17 – 18.

⁸ Aynı yer.

⁹ İsmail Hakkı Mercan, a. g. e. s. 19-20.

¹⁰ Zeyne, Gülnar İlçe Merkezine 24km. uzaklıkta, denizden 315 m. Yükseklikte bulunuyor. 1972 yılındabelediye olmuş ve adı Sütüce olarak değiştirilmiştir. Aydıncık – Gülnar – Mut – Konya – Ankara karayolu üzerindedir.

görüşlere yer verilmektedir. Süleyman Faik h. 823 yılında,¹¹ Sait Uğur'da h. 832 yılı Karaman'a teşrif ettiğini,¹² İbrahim Hakkı Konyalı ise h. 836 senesinde Larend'e'ye geldiğini haber vermektedir.¹³ Nişancı Mehmed Paşa eserinde Murad II. Sultan zamanında yaşayan evliya ve ulemayı tanıtırken, tarih vermeksizin Alaeddin es-Semerkandi'nin Larend'e'ye gelip vatan edindiğini kaydetmektedir.¹⁴ Künhu'l-Ahbâr'ın müellifi de bu bilgiyi teyyid etmektedir.¹⁵

Hocaları hakkında İsmail Hakkı Mercan Menakıbnamelere dayanarak Hadis ilmini Buhari, Müslim ve diğer Hadis imamlarının haleflerinden, Tefsir ilmini de aynı şekilde Zemahşeri, Fahreddin er-Râzî ve İmam Bağavî'nin haleflerinden tahsil ettiğini, Kıraat ilmini ise İmam Şâtıbî'nin haleflerinden okuyarak icazet aldığını kaydetmektedir.¹⁶ Bununla birlikte Alaeddin es-Semerkandi'nin, tabakat ve bibliyografik eserlerde Alaeddin el-Buhârî'nin öğrencisi olduğu zikredilmektedir.¹⁷ Zeki Velidi Togan ise Seyyid Şerif Cürcânî'nin halefi olduğunu ifade etmektedir.¹⁸

Alaeddin es-Semerkandi aynı zamanda bir tasavvuf erbabı olarak bilinmektedir. Evliya Çelebi, Zeyni tarikatına mensup olduklarını

---

¹¹ M. Akif Erdoğan, *Şeyh Ali Semerkandî Üzerine Yeni Bilgiler*, 60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a Armağan, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Berikan Yayınları, Ankara 2003, XV/324.

¹² Sait Uğur, *İçel Tarihi*, Yeni Mersin Matbaası, Mersin 1944, II/177.

¹³ İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Âbideleri*, Baha Matbaası, İstanbul 1967, s. 213.

¹⁴ Nişancı Mehmed Paşa, *Tarihi Nişancı Mehmed Paşa*, İstanbul 1297, s. 158-159.

¹⁵ Mustafa Ali Gelibolu, *Künhü'l-Ahbâr*, İstanbul 1277, V/226.

¹⁶ İsmail Hakkı Mercan, a. g. e. s. 17-18.

¹⁷ Kâtib Çelebi, a. g. e, I/225; Bağdatlı İsmail Paşa, a. g. e, I/733; Brockelmann, GAL Suppl, II/278.

¹⁸ A. Zeki Velidi Togan, Cami, İ. A., İstanbul 1963, III/16.

belirtirken,¹⁹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Alaeddin es-Semerkandi'nin Semerkandiyye tarikatının kurucusu olduğunu yazmaktadır.²⁰ Mustafa Kara ise Semerkandiyye tarikatının pîri olduğunu ifade ederek, bu tarikatın silsilesini vermektedir.²¹ Şunu da belirtelim ki Alaeddin es-Semerkandi'nin kurmuş olduğu Semerkandiyye tarikatının ana tarikatlardan birinin kolu olduğu görüşü ağırlıktadır. Ancak hangi tarikatın kolu olduğu konusunda ihtilaf vardır.²² Bundan hareketle Necdet Tosun, Kübreviyye tarikatına mensup olduğunu, bazı eserlerde ise Nakşbendîlik'le irtibatlandırıldığını belirtmektedir.²³ İsmail Hakkı Mercan, Alaeddin es-Semerkandi'nin Hâcegân tarikatına müntesip olduğunu, bu tarikatın Abdü'l-Hâlık el-Gicduvânî tarafından kurulan Nakşi bir tarikat olduğunu ifade etmektedir.²⁴ El-Hulvî de Alaeddin es-Semerkandi'nin tarikatından bahs ederken "Semerkandiyyey-i Nakşibendiyye"²⁵ ifadesini kullanması Nakşibendiyye tarikatının kolu olduğunu teyit etmektedir.

Kaynaklarda Alaeddin es-Semerkandinin ailesi, eşi ve çocukları hakkında bilgi verilmemektedir. Ancak İbrahim Hakkı Konyalı kitabında Alaeddin es-Semerkandi'nin türbesini tanıtırken, yöre halkının anlattığına göre sağ tarafında oğlu Zeyne'l-Âbidin'in gömülü olduğunu ve diğer bir

---

¹⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname (Anadolu, Suriye, Hicaz)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, IX/318.

²⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I/60.

²¹ Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Uludağ Yayınları, II/73-75.

²² Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf (Anadolu'da Süfîler ve Ulemâ XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, s. 225-227.

²³ Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002, s. 294.

²⁴ İsmail Hakkı Mercan, a. g. e. s. 30-31.

²⁵ Mahmud Cemaleddin el-Hulî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemezât-ı Ulviyye*, Haz. Mehmet Serhan Tayşî, M.Ü. İ. F. Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 614.

bölümde de hanımı Perikızının medfun olduğunu söylediklerini, üzerlerinde ise kitabelerinin olmadığını belirtmektedir.²⁶

Alaeddin es-Semerkandi'nin vefat tarihi ve yaşı hususunda değişik rivayetlere rastladık. Mehmet Tahir Efendi h. 862 yılında vefat ettiğini kaydetmektedir.²⁷ Diğer bir kaynakta ise h. 935 yılında 120 yaşında vefat ettiği yazılmaktadır.²⁸ Ancak kabul edilen genel görüşe göre h. 860 yılında vefat etmiştir.²⁹ Mecdi Mehmet Efendi ise yaşının 150 belki de 200 olarak duyulduğunu belirtmektedir.³⁰ Yaşı hususunda da ittifak edilen görüş, vefat ettiği sıralarda 150 civarında olduğudur.³¹

Medfün olduğu yer konusuna gelince; Zeyne kasabası olarak geçmektedir.³² M. Akif Erdoğan'da makalesinde Alaeddin es-Semerkandi'nin ömrünün son yıllarında Zeyne'de yaşadığına ve orada vefat ettiğine dair dört adet Osmanlı arşiv belgesindeki bilgileri sunmaktadır.³³ Bursalı Mehmed Tahir Zeyne'yi İçel sancağı dahilinde Gülnar kazasının bir köyü olarak tarif etmekte, yalnız köyün adını Zeynet olarak vermektedir.³⁴ Evliya Çelebi ise Seyahatnamesinde Zeyne-i Şerif diye bahsederek, yedi

---

²⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, a. g. e, s. 196-197

²⁷ Bursalı Mehmed Tahir, a. g. e, I/60

²⁸ Sait Uğur, a. g. e, s. 173

²⁹ Kâtib Çelebi, a. g. e, I/225; Bağdatlı İsmail Paşa, a. g. e, I/733; Brockelmann, *GAL Suppl*, II/278; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'camu'l- Müellifin*, Terâcimu Musannifi'l- Kütübi'l-Arabiyye, VII/261

³⁰ Mecdi Mehmet Efendi, *Şakail-i Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaiku's-Şakaik*, Haz: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1998. s. 102

³¹ Şemseddin Sami, *Kâmusu'l- A'lâm*, IV/3170; İshak Yazıcı, Bahru'l-Ulûm, DİA, İstanbul 1991, IV/517-518.

³² Kâtib Çelebi, a. g. e, I/225; Bağdatlı İsmail Paşa, a. g. e, I/733; Ömer Rıza Kehhale, a. g. e, VII/261; Şemseddin Sami, a. g. e, IV/3170; Bursalı Mehmed Tahir, a. g. e, I/60.

³³ M. Akif Erdoğan, a. g. m, s. 321-330.

³⁴ Bursalı Mehmed Tahir, a. g. e, I/60.

nefer evladı ile altın alemlı yüksek kubbe altında medfûn olduğunu kaydetmektedir.³⁵ İbrahim Hakkı Konyalı Aliyy-i Semerkandî vakıflarının mütevelliliği hakkındaki orijinal bir fermenda Zeynî, Osmanlı arşivlerinde ise Zeyne olarak geçtiğini yazmaktadır.³⁶

Araştırmamız esnasında Hüseyin Aşık'ın “Şeyh Ali Semerkandi (k.s.) Hayatı Menkıbeleri” adında yazmış olduğu bir kitapla karşılaştık. Bu kitabı ayrıca zikretmemizin sebebi, içeriğinden ve özelliğinden kaynaklıdır. Eser kaynak olarak şifahi bilgilere dayanmaktadır. Ayrıca Alaeddin es-Semerkandi'nin h. 720/1300 İsfahan'da doğduğunu ve h. 862/1442 yılında 142 yaşında Çamlıdere'de vefat ettiğini kaydederken, ilgisi olmayan bir kaynağa dayandırmaktadır.³⁷ Larende'de medfun olan zatın ise Babarasül adında Ali Semerkandi'nin müridi olduğunu iddia ederken hiçbir kaynak göstermemektedir.³⁸ Buna mukabil Bursalı Mehmed Tahir, h. 862 tarihinde vefat eden ve İçel sancağı dahilinde, Gülnâr kazasının Zeynet köyünde medfûn olan Alaeddin Ali es-Semerkandi ile çekirgelerin yok edilmesinde sığırcık kuşlarının toplanması için bir su kazdıran Şeyh Ali es-Semerkandi Hazretleri ise Ankara civarında Yabanâbad'da medfûn başka bir zat olduğunu haber vermektedir.³⁹ Alaeddin es-Semerkandi'nin hayatı ile ilgili yaptığımız araştırma sonucunda isim benzerliğinden dolayı bu iki zâtın karıştırıldığı, aslında ayrı ayrı şahıslar olduğu kanaatine vardık.

---

³⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname* (Anadolu, Suriye, Hicaz), Devlet Matbaası, İstanbul 1935, IX/318

³⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, a. g. e, s. 203

³⁷ Hüseyin Aşık, *Şeyh Ali Semerkandî (k.s.) Hayatı Menkıbeleri*, İlim Yayınları, İstanbul 1980, s. 11

³⁸ Hüseyin Aşık, a. g. e, s. 13-14

³⁹ Bursalı Mehmed Tahir, a. g. e, I/60.

3.2. ALAEDDİN ES- SEMERKANDİNİN ESERLERİ

3.2.1. Bahru'l- Ulum

Alaeddin es-Semerkandi tefsirinin mukaddimesinde eseriyle ilgili şu bilgileri kaleme almaktadır: “Rabbim bana cûd ve kereminden, lütûf ve ihsanından tefsir ve te’vil ilmi hakkında Kur’an hakikatlerini ve tefsir sözlerinin en incisini içeren, mütekaddimun alimlerinin zarîf nûktelerini ve mutaahhirun alimlerinin fikirlerinin ilerlemesine sebep olan garip nûkteleri kapsayan bir kitap yazmamı ilham etti. Ben de Kur’anı Kerim tefsirinde “Bahru’l- Ulum” olarak isimlendirdiğim bu kitabı inşa ettim.”⁴⁰ Bu ibarelerden Alaeddin es-Semerkandinin tefsirini hangi amaç ve yöntemle yazdığı, isminin ne olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca eserin başında Tefsiru’s- Semerkandi li Şeyh Ali rahimehullah olarak da yer almaktadır.

Kaynaklarda “Bahru’l- Ulum” eserinin Seyyid Alaeddin Ali es-Semerkandi el- Karamaniye ait, içinde tefsir kitaplarından seçilerek alınan önemli bilgilerin yer aldığı ve kendisi tarafından fasih ibarelerle ilave ettiği faydalı bilgilerin bulunduğu, Mücadale süresinde sona eren, dört ciltten ibaret büyük bir kitap olduğu bilgilerine rastlamaktayız.⁴¹

Ömer Nasûhî Bilmen tefsir ve müellifi hakkında: “Hanafîyyü’l- mezhep olan Şeyh Alâû’d- Dîn, kudretli mütefekkir bir âlimdir. Bahru’l- Ulûm unvanlı tefsiri dört ciltten müteşekkil olup Mücadele süresinde nihayet

---

⁴⁰ Bahru’l-Ulum, I/3.

⁴¹ Katib Çelebi, *Keşfü’z- Zünûn*, İstanbul 1941, I/225. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü’l- Arifîn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951, I/733. A’dil Nuvayhid, *Mu’cemü’l- Müfessirin*, Lubnan 1986, I/390.

bulmuştur. Ayetler, kelimeler güzelce tahlil ve tavzih edilmiş, tefsir vecihleri gösterilmiş, bilhassa belagat cihetine pek itina olunmuş, ara sıra pek güzel mutasavvifane şeyler de bildirilmiştir. Bununla birlikte bu tefsirde kelama ait meselelerinden de bahsedilerek Mu'tezile reddolunmuştur"- ifadelerine yer vermektedir.⁴²

Alaeddin es- Semerkandi, ayetleri tefsir ederken bazı tasavvufi mütalaalar zikretmiş, ayrıca Sehl et- Tüsterî ve Nizameddin en- Nisâburî gibi tasavvufî yönü bulunan müfessirlerin görüşlerine de yer vermiştir⁴³ fikrine mukabil Süleyman Ateş hoca işari olmadığını belirterek, "İşârî Tefsir Okulu" adli eserinde üzerinde durmayı gerekli görmemiştir.⁴⁴

Tefsirin özellikleri ile ilgili İsmail Hakkı Mercan menakıpnamelerden derlediği şu bilgilere yer vermektedir: " Yâ ricalallah, Kur'an-ı Azîmü's- şân hidmetine bel bağladım. Kasdım odur ki kelam-ı Arabiyi belîğ ve fasîh tefsir eyleyem. Lakin hıtâb-ı Sübhânî varid oldu ki, sa'yım makbul ve hıdmetim hayyiz-i kabûle müyesser olmayub, sûre-i Mücadele'de kalmağa işaret olmuştur."⁴⁵ Şunu da belirtelim ki Mücadele süresinden Nâs süresine kadar eksik kalan kısmını Cemâl el- Karamânî olarak bilinen Alaeddin es- Semerkandinin talebelerinden olan İshak b. Muhammed el- Karamânî tamamlamıştır.⁴⁶

---

⁴² Bilmen, Ömer Nasûhî, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1974, II/595-596.

⁴³ İshak Yazıcı, "Bahru'l- Ulum" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1991, IV/517-518.

⁴⁴ Süleyman Ateş, *İşârî Tefsîr Okulu*, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul t.y., s. 223.

⁴⁵ İsmail Hakkı Mercan, a. g. e., s. 36.

⁴⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l- Arifin*, I/202; Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., I/51.

Tefsir alanında “Bahru’l- Ulûm” adı ile telif edilen üç eser tespit ettik. Bu eserler Ebu’l- Leys es- Semerkandi, Alaeddin es- Semerkandi ve Abdurrahman b. İbrahim el- Konevî’ye aittir.⁴⁷ Her ne kadar Alaeddin es- Semerkandi’nin Bahru’l- Ulûm’u kaynaklarda farklı müelliflere nisbet edilmektedir⁴⁸ denilse de Muhammed Hüseyin ez- Zehebi ve Abdullah Mahmûd eş- Şehhâte eserlerinde Bahru’l- Ulûm başlığı altında bu üç eserden biri olan Ebu’l- Leys es- Semerkandi’nin tefsirini ve özelliklerini tanıtmaktadırlar.⁴⁹ Bu durumun Ebu’l- Leys es- Semerkandi’nin eserinin Tefsiru’s- Semerkandî olarak bilinmesine rağmen isminin aynı ve matbu olmasından kaynaklandığını düşünüyoruz.⁵⁰ İsmail Hakkı Bursevî de Ruhu’l- Beyan adlı tefsirinde Alaeddin es- Semerkandi’den alıntı yaparken *قال السمرقندى فى بحر العلوم* ve Ebu’l- Leys es- Semerkandi’den alıntı yaparken de *قال ابو الليث فى تفسيره* ifadelerini kullanmaktadır.⁵¹

Bahru’l- Ulûmun yazma nüshalarına değinecek olursak, Türkiye’deki kütüphaneler dışında Tunus’ta bir nüshasının kayıtlı olduğu karşımıza çıkmaktadır.⁵² Türkiye sınırları içindeki kayıtlı bulunduğu kütüphaneleri başta Ali Rıza Karabulut’un özel çalışması ve İsmail Hakkı Mercan’ın

⁴⁷ Katib Çelebi, *Keşfü’z- Zünûn*, I/225; İsmail Paşa Bağdatlı, *İzahu’l- Mekkûn fi’z- Zeyli ala Keşfi’z- Zünûn an Esmâi’l- Kütübi ve’l- Funûn*, Matbaatu’l- Behiyye 1945, I/165. Muhammed Huseyn ez- Zehebi, *et- Tefsir ve’l- Müfessirûn*, Daru’l- Kütübi’l- Hadis, Kahire 1976, I/224-226.

⁴⁸ İshak Yazıcı, a. g. m., s. 517.

⁴⁹ Abdullah Mahmûd eş- Şahhâte, *Tarihu’l- Kur’an ve’t- Tefsir*, Kahire 1972, s. 175-176; Muhammed Huseyn ez- Zehebi, a.g.e., I/224-226.

⁵⁰ Bkz: Ebu’l- Leys es- Semerkandi, *Tefsiru’s- Semerkandi el- Müsemmâ Bahru’l- Ulûm*, tah: Ali Muhammed Mu’avvid, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Zekerîya Abdulmecîd en-Nûtî, Daru’l- Kutubi’l- İlmiyye, Beyrut 1993.

⁵¹ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l- Beyân*, İstanbul 1969, IV/95-96, 437-438, V/292, VIII/58-59.

⁵² Brockelmann, GAL Suppl., II/278.

doktora çalışmalarından,⁵³ ayrıca İSAM Kütüphanesinin Genel Kayıt Dökümleri bölümünden aldığımız döküme dayanarak yer vermeye çalıştık.

I. Cilt

a) İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, No: 001757

Kur'an'ı Kerimin başından Maide Sûresinin 13. ayetine kadardır. 259 varak, sayfada (b.b.) satır, 285x190, (205x135)mm ebadındadır. Nesih, şirazeli, miklepli, zencirekli ve salbekli; kağıdı az aharlı, kalın ve krem rengindedir.

b) Köprölü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Bölümü, No: 000106

Yazı ve ebatları hakkında teferruatlı bilgi verilmemekle birlikte 263 varak olup, Receb b. Mustafa tarafından 973/1565 tarihinde istinsah edilmiş.

c) Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü, No: 106

Kur'an'ı Kerimin başından Al-i İmran sûresinin 152. ayetine kadar olup sonu eksiktir. 277 varak, sayfada 27 satır, 275x175, (195x110)mm ebadındadır. Nesih, meşin, şirazeli, güve yenikli, kağıdı orta ağırlıkta, krem renginde ve az aharlıdır. Kitap: “Dabbağ- zâde el- Hacc İbrahim Efendi, bu kitabı Allah rızası için tophanedeki Kılıç Ali Paşa Medresesi dershanesinde mutalaa edilmek şartıyla vakfetti”- vakıf mührü ile mühürlü.

---

⁵³ Ali Rıza Karabulut, Mu'camu'l- Mahtutât el- Mevcûde fî Mektebâti İstanbul, II/991. İsmail Hakkı Mercan, a.g.e., s. 37-41.

d) Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir Bölümü, No: 42

Kur'an'ı Kerimin başından Nisâ Sûresinin sonuna kadardır. 502 varak, sayfada 29 satır, Neshta'lık, 325x230, (230x150)mm ebadındadır. Nesih, şirazeli, miklepli, şemseli; kağıdı orta ağırlıkta, az aharlı ve krem rengindedir.

e) Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, No: 98

Kur'an'ı Kerimin başından Nahl Sûresinin sonuna kadardır. 644 varak, sayfada 27 satır, 255x160, (185x105)mm ebadındadır. Nesih, kağıdı orta ağırlıkta, az aharlı ve krem rengindedir. III. Selim (1218/1803-4 tarihli) mührü ile mühürlüdür.

f) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Ahmed III. Bölümü, No: 31/1

Kur'an'ı Kerimin başından Hacc Sûresinin sonuna kadardır. 792 varak, sayfada 27 satır, 275x185, (185x120)mm, ebadındadır. Nesih, meşin, şirazeli ve şemseli, ayetler kırmızı ile yazılmıştır. Kağıdı orta ağırlıkta, aharlı ve krem rengindedir.

g) Köprülü Kütüphanesi, No: 106

Kur'an'ı Kerimin başından Nisâ Sûresinin sonuna kadardır. 263 varak, sayfada 27 satır, 310x215, (195x125)mm, ebadındadır. Başlı tezhipli, ayetlerin üstü kırmızı ile çizilmiş, Nesih, kağıdı orta ağırlıkta, az aharlı ve krem rengindedir.

h) Râşid Efendi Kütüphanesi, No: 39

Kur'an'ı Kerimin başından Nahl Sûresinin sonuna kadardır. 596 varak, sayfada 27 satır, 265x178, (196x120)mm ebadındadır. Nesih, tezhipli, az aharlı, gri renkli ve orta ağırlıkta kağıdı vardır. Çeşitli yerlerinde Râşid Efendinin: “ Bu kitap, Allah rızası için – Kütüphaneden çıkarılmamak şartı ile- Ca’fer Fevzi Oğlu Mehmed vakfetti. Kendisi, annesi ve babası bağışlansın, sene 1211/1796” vakıf mührü vardır.

II. Cilt

a) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Ahmed III. Bölümü, No: 31/2

Mü'minûn sûresinden başlayarak, Mücadele Sûresinin 4. ayetine kadardır. 439 varak, sayfada 27 satır, 275x185, (185x120)mm ebatındadır. Nesih, meşin, şirazeli ve şemseli, ayetleri kırmızı ile yazılmış, aharlı krem renginde ve orta ağırlıkta kağıdı vardır. Konya kadısı olan Kemal b. Halil el-Karamanî'nin eli ile 997/1588-1589 tarihinde istinsah edilmiştir. Kitabın sonunda: “eş- Şeyh Ali Semerkandî medfûnun bi karyetin, yukâlu leha Zeynetun min tevâbi'i kaza-i Mûd fi vilayeti Karaman”- ibaresi vardır.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü, No: 107

Maide Sûresinin 13. ayetinden İsrâ Sûresinin 1. ayetine kadar olup, sonu eksiktir. 337 varak, sayfada 27 satır, 255x160, (190x115)mm ebadındadır. Meşin, şirazeli, miklepli (miklebi kopuk), az aharlı, krem renginde ve orta ağırlıkta kağıdı vardır. Çeşitli yerinde Debbağ – zâde İbrahim Efendi'nin vakfı mührü vardır.

c) Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No: 67

Maide Sûresinden başlayıp, Kehf Sûresinin sonuna kadardır. 472 varak, sayfada 30 satır, 210x145, (170x90)mm ebadındadır. Nesih, ayet başlıkları kırmızı, krem renginde, az aharlı ve orta ağırlıkta kağıdı vardır. Meşin, şirazeli, ipek bez kaplı ve mikleplidir.

d) Raşid Efendi Kütüphanesi, No: 39

İsrâ Sûresinden başlayarak Mücadele Sûresinin 4. ayetine kadardır. 559 varak, sayfada 27 satır, 248x168, (175x118)mm ebadındadır. Nesih, ayetlerin üzeri kırmızı ile çizilmiş, muhtelif yerlerinde Raşid Efendi'nin vakıf mührü vardır. Cilt ve kağıt özellikleri I. cildin aynısıdır.

III. Cilt

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü, No: 108

Nahl Sûresinden başlayıp, Rûm Sûresinin sonuna kadardır. 334 varak, sayfada 27 satır, 255x165, (190x125)mm ebadındadır. Nesih, Rebî'u'l- Âhir'in son Pazartesi 956/1549 tarihinde Ali b. Yakup b. Hacı Keygeldi tarafından istinsah edilmiş, sırtı meşin, üzeri ebrû kağıt kaplı, krem renginde az aharlı ve orta ağırlıkta kağıdı vardır. Muhtelif yerlerinde Raşid Efendi'nin vakıf mührü vardır.

b) Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Bölümü No: 000107

İsrâ Sûresinden başlayıp, Rûm Sûresinin sonuna kadardır. 158 varak, sayfada 32 satır, 300x210, (210x155)mm ebadındadır. Nesih, ayetlerin üstü

kırmızı ile çizilmiş, İsmail b. M. es- Seydi Şehrî tarafından Recep 1020/1611 tarihinde istinsah edilmiştir.

c) Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No: 68

İsrâ Sûresinden başlayıp, Ahzab Sûresinin sonuna kadardır. 350 varak, sayfada 30 satır, 210x145, (170x90)mm ebadındadır. Nesih, az aharlı, krem renginde ve orta ağırlıkta kağıdı vardır. Ayetler kırmızı, meşin, üzeri ipek bez kaplı, şirazeli ve miklepli.

IV. Cilt

a) Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Bölümü No: 000106

Secde Sûresinden itibaren Mücadele Sûresi 4. ayetinin sonuna kadardır. 158 varak, sayfada 31 satır, 310x215, (220x140)mm ebadındadır. Nesih, ayetler kırmızı ile yazılmış, az aharlı, orta kalınlıkta beyaz kağıdı vardır. Ramazan 973/ Haziran 1556 tarihinde Receb b. Mustafa b. Yusuf tarafından istinsah edilmiştir.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Bölümü, No: 55

Secde Sûresinden başlayıp, hadîd Sûresine kadardır. 278+1 varak, sayfada 25 satır, 310x215, (220x140)mm ebadındadır. Nesih, meşin, şemseli, krem renginde, az aharlı ve orta kalınlıkta kağıdı vardır. Mustafa b. Cemal tarafından 1 Cemaziye'l- Evvel 964/ 2 Mart 1556 Salı günü istinsah edilmiştir.

c) Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü, No: 109

Lokman Sûresinden başlayıp, Mücadele Sûresi 4. ayetinin sonuna kadardır. 240 varak, sayfada 27 satır, 260x170, (190x115)mm ebadındadır. Nesih, ayetler kırmızı olarak yazılmıştır. Meşin, şirazeli, öiklepli, şemseli ve zencirekli, krem renginde, az aharlı ve orta kalınlıkta kağıdı vardır. Muhtelif yerlerinde Raşid Efendi'nin vakıf mührü vardır.

3.2.2. Haşiye alâ Şerhi'l- Mevakif

I'zuddîn Abdurrahmân b. El- İcî (h. 756/1355) nin **el- Mevakif fi I'lmî'l- Kelâm** eserinin şârihi olan **Cürcânî**'nin şerhine Alaeddin es-Semerkandi'nin yazmış olduğu haşiyedir.⁵⁴

3.2.3. Haşiye alâ Şerhi'l- Metâli

Sirâcuddîn Ebi's- Senâ Mahmûd b. Ebî Bekr el- Umrevî (682/1283) **Metâliu'l- Envar fi'l- Mantık** adlı eserine **Kutbuddîn er- Razî**'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir.⁵⁵

3.2.4. Haşiye alâ Şerhi'l- Şemsiyye

Necmuddîn Ömer b. Ali el- Kazvînî (675/1276) nin eş- **Şemsiyye** adlı eserine **Kutbuddîn er- Razî**'nin yazmış olduğu **Tahrîru'l- Kavâidi'l-**

---

⁵⁴ Katib Çelebi, *Keşfü'z- Zünûn*, II/1892, Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l- Arifin*, I/733, Abdullah Muhammed el- Habeşî, *Câmiu's- Şrûh ve'l- havâşî (Mu'cemu's- Şâmil li Esmâi'l- Kutubi'l- Meşhûre fi't- Turasi'l- İslâmî ve Beyânu Şrûhihi)*, Ebû Zabî 1425/2004, III/1962.

⁵⁵ Katib Çelebi, *Keşfü'z- Zünûn*, II/1716, Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l- Arifin*, I/733, Abdullah Muhammed el- Habeşî, *Câmiu's- Şrûh ve'l- havâşî*, III/1735.

Mantıkıyye fi’ş- Şemsiyye adlı şerhine Alaeddin es- Semerkandî’nin kaleme aldığı haşiyesidir.⁵⁶

3.2.5. **Keşfu’l- Esrar li’t- Tâlibîn**

Alaeddin es- Semerkandi’nin bu eserinin tam adı **Keşfu’l- Esrar li’t- Tâlibîn li Sultânî’l- Ârifîn ve Ulamâi’l- Muhakkîn**’dir. Bu eseri de matbu değildir. İSAM’dan aldığımız dökümde **Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü No: 002883** de 45 varak, aynı bölümün **No: 003146** da ise 42 varak olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Ramazan Aşçı Yüksek Lisans çalışmasında **Fatih Milli Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü No: 1051** de hicri 1183 tarihinde istinsah edilmiş diğer bir nüshasının daha olduğunu ve bu eserin yirmi dört bölümden ibaret olduğunu kaydetmektedir.⁵⁷ Müellifin bu eseri tasavvufla ilgilidir. Alaeddin es- Semerkandi mezkur eserinde tasavvufa ait “tevbe”, “telkin”, “zikir”, “cezbe”, “halvet” gibi kavramlar üzerinde durmaktadır. Ayrıca “Kalb Üzerindeki Nur ve Zulûmat Perdesinin Kaldırılması”, “Şeriat ve Tarikatta Namaz”, “Şeriat ve Tarikatta Zekat”, “Şeriat ve Tarikatta Oruç”, “Hac” ve benzeri konularda bilgi vermektedir.⁵⁸

---

⁵⁶ Katib Çelebi, *Keşfü’z- Zünûn*, II/1064, Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l- Arifîn*, I/733.

⁵⁷ Ramazan Aşçı, *Şeyh Alaeddin Ali b. Yahya es- Semerkandi’nin “Keşfu’l- Esrar li’t- Tâlibîn li Sultânî’l- Ârifîn ve Ulamâu’l- Muhakkîn” Adlı Eserinin Tahkik, Tahrir, Terceme ve Tahlili*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

⁵⁸ Bkz: Ramazan Aşçı, a. g. e., s. 33-117.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALAEDDİN ES-SEMERKANDİ'NİN BAHRU'L-ULUM ADLI TEFSİRİNİN KAYNAKLARI

Genelde tüm kitapların belirli bir kaynağa dayandığını ve indirildiği ya da telif edildiği tarih diliminden sonraki eserlere kaynak teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Her alanda bunun örneklerine raslamaktayız.

Günümüzde tefsir alanında da kaynak çalışmalarının sürdürüldüğünü söyleye biliriz. Örneğin: Heribert Horst'un "*Die Gewahrsmanner im Korankommentar des Taberî. Ein Beitrag zur Kenntniss der exegetischen Überlieferung im Islam*"- adlı Taberî'nin tefsirine kaynak teşkil eden isnadlarla ilgili Almanya'da yaptığı 73 sayfalık doktora çalışması. Diğer bir çalışma ise Mehmet Akif Koç'un "*İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri İbn Ebî Hâtim (ö. 327/939) Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi*"- adlı doktora çalışmasıdır. Her iki çalışmada ortak özellikleri; erken dönem rivayet tefsirlerini konu edinmeleri, tefsirlerde yer alan yüzden veya elliden fazla tekrür eden isnadları tablo halinde vermeleri ve öne çıkan isimler üzerinde durmalarıdır.

Alaeddin es- Semerkandi'nin "Bahru'l- Ulûm" adlı tefsiri yukarıda belirttiğimiz çalışmalardan farklı olarak rivayet tefsiri olmaması, hatta peygamberimizden ayetlerin tefsirine ilişkin rivayet ettiği hadislerde bile isnadlara yer vermemesi, ayrıca on beşinci asırda telif edilmiş ve fikhî, kelâmî, filolojik ve benzeri konuları ele almış olması açısından farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla bu bölümde Bahru'l- Ulûmda ismi geçen şahısları ve eserleri konularına ilişkin tasnif ederek tefsirin kaynaklarını tespit etmeye çalışacağız.

1.1.HADİSLERİ KAYNAK OLARAK KULLANMASI

Hadis tefsir ilminde başvuru başlıca kaynaklardan biridir. Peygamberimizin Kur'an ile ilgili hadisleri incelendiğinde ya ayetlerdeki hükümleri pekiştirmekte ya da mücmeli beyan, müşkilini izah, umumunu tahsis, müphemini tayin etmekte olduğunu görürüz. Alaeddin es-Semerkandi'nin de tefsirinde Kur'an'ı hadisle tefsir etmeye çalıştığını görmek mümkündür. Peygamberimizden hadis rivayet ederken, Alaeddin es-Semerkandi şu ibareleri kullanmaktadır:

قال سيد البشر (I/3) و لقول النبي عليه السلام (I/24) منه قوله عليه السلام
بقول النبي عليه السلام (I/6) و الحديث كقوله عليه السلام (I/6) صلى الله عليه وسلم
(I/9) عن نبينا صلى الله عليه وسلم (I/9) عن رسول الله صلى الله عليه وسلم (I/8)
(I/13) و عنه عليه السلام (I/11) كما قال عليه السلام (I/11) لقوله عليه السلام

Alaeddin es-Semerkandi'nin tefsirinde geçen hadisleri senedleri açısından iki grupta değerlendirebiliriz. Birinci gruba dahil olan hadisler, doğrudan peygamberimizden yukarıda belirttiğimiz ibarelerle rivayet edilen hadislerdir. Diğer bir ifade ile Alaeddin es-Semerkandi'nin hiç sened vermeden rivayet ettiği hadislerdir. Bu hadislere bir kaç örnek verecek olursak:

Hadisten bu و الحديث كقوله عليه السلام: ان لله تسعة و تسعين اسماً konudaki delil: “Allah’ın doksan dokuz ismi vardır.”⁵⁹

Nebiy (s.a.v.) dedi: قال النبي صلى الله عليه وسلم: لا عبادة كالتفكير
“Tefekkür gibi ibadet yoktur.”⁶⁰

⁵⁹ Bahru'l-Ulum, I/6.

Yine و عنه عليه السلام: اذا ذكر العبد ربه كتب الله ثم يعارض الملائكة

Ondan (s.a.v.) “Kul Rabbi’ni zikrederse Allah bu zikri yazar, sonra meleklerle kulun yaptığı bu zikir ile övünür.”⁶¹ Görüldüğü gibi bu örneklerdeki hadisler değişik ibarelerle doğrudan peygamberimizden rivayet edilmektedir.

İkinci grupta değerlendirebileceğimiz hadisler ise senedinden sadece bir şahsın belirtilip, diğerlerinin belirtilmediği hadislerdir. Örneğin: وعن كعب بن عجرة ان النبي عليه السلام قال له لعليك اذاك هو امك قال نعم يا رسول الله Ka’b b. قال احلق راسك و صم ثلاثة ايام او اطعم ستة مساكين او نسك شاة Ucah’dan peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Her halde haşerelerin seni rahatsız etmiştir.” Ka’b b. Ucah evet ey Allah’ın Resulü deyince, peygamberimiz (s.a.v.) ona: “Başını tıraş et, üç gün oruç tut veya altı garibana yemek yedir veya bir koyun ile nüsük (kurban) et”- buyurdu.⁶²

Şunu da belirtelim ki Alaeddin es- Semerkandi nadiren de olsa peygamberimizden hadisi senetsiz olarak rivayet ettikten sonra, o hadisin ilk ravisi ve kaynağı hakkında bilgi vermektedir.⁶³ Buna örnek olarak: Peygamberimizden “ Gece ve gündüzün değişmesi hususunda bir saat tefekkür etmek seksen sene ibadet etmekten daha hayırlıdır”- hadisini rivayet ettikten sonra, bu hadisi Enes (r.a.)ın rivayet ettiğini belirtmektedir⁶⁴

---

⁶⁰ Bahru’l-Ulum, I/89.

⁶¹ Bahru’l-Ulum, I/89.

⁶² Bahru’l-Ulum, I/167.

⁶³ Bahru’l-Ulum, I/98, 217, 257.

⁶⁴ Bahru’l-Ulum, I/146.

و اتفق عليه البخارى و مسلم
Ayrıca rivayet ettiği bazı hadislerden sonra Buharî ve Müslim'in müttefik ibaresiyle hadisin sıhhati konusunda Alaeddin es-Semerkandi'nin rivayetindeki ayrıcalıklarından biri de bazen hadisi zikrettikten sonra ahad haber, aziz, meşhur veya mütevatir olduğuna dair bilgi vermesidir.⁶⁵

Alaeddin es-Semerkandi'nin hadis rivayetindeki ayrıcalıklarından biri de bazen hadisi zikrettikten sonra ahad haber, aziz, meşhur veya mütevatir olduğuna dair bilgi vermesidir.⁶⁶ Örneğin Hz. Peygamberimiz (a.s.v.)in : “Şefaati ümmetimden büyük günah işleyenler içindir”- buyurduğunu rivayet ediyor. Hadisle ilgili olarak da: “Bu hadis, şefaati konusundaki hadisler arasında da meşhurdur, manası mütevatirdir”- değerlendirmesinde bulunuyor.⁶⁷ Aynı zamanda ayetlerin tefsiri ile ilgili Peygamberimizden hadis rivayet ederken değişik versiyonlarını da zikretmektedir.⁶⁸

Peygamberimizden ilk rivayet ettiği hadis de Fatiha süresinde لا صلوة الا
hadisidir.⁶⁹

Yukarıda aktardığımız bilgiler doğrultusunda Alaeddin es-Semerkandi'nin hadisçilik yönünü değerlendirecek olursak, müellifimizin bir müfessir olarak hadisçiler kadar hadis rivayetlerinde itina göstermediğini müşahade edebiliriz. İstisnalar dışında tefsirinde istifade ettiği hadislerin senedlerini ve kaynaklarını belirtmediğini gördük. Rivayette bulunduğu hadislerin sıhhati açısından hadis ilmindeki cerh ve ta'dîl kurallarını da dikkate almadığını söyleye biliriz.

⁶⁵ Bahru'l-Ulum, I/98, 100, 261, 269, 270.

⁶⁶ Bahru'l-Ulum, I/98, 190.

⁶⁷ Bahru'l-Ulum, I/95.

⁶⁸ Bahru'l-Ulum, I/172.

⁶⁹ Bahru'l-Ulum, I/3.

Alaeddin es-Semerikandi'nin Hz. Peygamberimizden rivayette bulunduğu hadisleri hangi amaçla kullandığını ortaya koymak için on başlık altında tasnif etmeye çalıştık. Aşağıda bu başlıkları örnekleri ile birlikte zikretmeye çalışacağız.

1.1.1. Anlamı Tespit Açısından

Ayetin anlamını tespit etmede فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ Ayetin anlamını tespit etmede “Hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur”⁷⁰ - ayetinin anlamını tespit etmek için peygamberimizden بقوله عليه السلام من حج فلم يرفث ولم يفسق خرج كهية يوم hadisini rivayet etmektedir.⁷¹

Diğer bir örnek ise أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَسْأَلْكُمْ مَلَكُ الْمَلَكِ الْأَوَّلُ قَبْلَكُمْ مَسْئَلُهُمُ الْبَاسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُكُمُ “Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki müminler: Allah'ın yardımı ne zaman! - dediler. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır.”⁷² - ayetinin anlamını tespit için izahının sonunda peygamberimizden كما قال عليه السلام: خفت الجنة بالمكاره و جفت النار بالشهوات Peygamberimiz (s.a.v.) buyurduğu gibi:

⁷⁰ Bakara 2/197.

⁷¹ Bahru'l Ulum, I/169.

⁷² Bakara 2/214.

“Cennet meşakkatlerle, cehennem ise ihtiras ve şehvetlerle kolaylaşır”- hadisini rivayet etmektedir.⁷³

1.1.2. Kelime Anlamı Bağlamında

Alaeddin es-Semerkandi hadisleri ayette geçen kelimeleri izah etmek için de rivayet etmektedir. Buna örnek olarak:

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de perde gerilmiştir ve onlar için büyük bir azap vardır.”⁷⁴ ayetinde yer alan قلوب kelimesi ile ilgili olarak Alaeddin es-Semerkandi kalbden kastedilenin cesetteki bir et parçası olduğunu... Kalbin ilim ve iman mahalli olduğunu ifade ettiktedir. Akabinde ise kalbin imanın mahhali olduğuna ilişkin, kalbin tarifine ilişkin ve değişkenliğine ilişkin altı hadis zikretmektedir. Burada konuyla bağlantılı olarak Alaeddin es-Semerkandi’nin Peygamberimizden rivayet ettiği “ Kalbin misali arazide bulunan otlar gibidir. Rüzgar estikçe altını üstüne çevirir” ve ” kalbin misali Serçe gibidir. Her saat değişir” hadisleri zikretmeyi uygun gördük.⁷⁵

Diğer bir örnek ise وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ “Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakıным. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana

⁷³ Bahru’l Ulum, I/177.

⁷⁴ Bakara 2/7.

⁷⁵ Bahru’l Ulum, I/33.

inansınlar ki doğru yolu bulalar.”⁷⁶- ayetinde geçen قريب kelimesi ile ilgili olarak Peygamberimizden: “ O sizinle bineğinizin boynu arasındadır” (هو) (بينكم و بين اعناق رواحلكم)- hadisini rivayet etmesidir.⁷⁷

1.1.3. Cümleden Kastedileni Açıklama Anlamında

Alaeddin es-Semerkandi bu konuda “Ona günah yoktur”⁷⁸, ibaresinde belirtilene karşı doğru vasiyette bulunmadıkları takdirde günahkâr olacaklarını ifade eden Peygamberimizin “ erkek veya kadın Allaha ibadet ile altmış sene geçirir, sonra onlara ölüm anı geldiğinde vasiyetlerinde haksızlık ederlerse, o ikisine ateş vacip olur” hadisini rivayet etmektedir⁷⁹

Diğer bir örnekte ise Allah Teâla’nın فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ “Oruçtan, sadakadan veya kurbandan (biriyle) fidye (versin)”⁸⁰- ayetini Peygamberimizin:

و عن كعب بن عجرة ان النبي عليه السلام قال له لعليك اذاك هوامك قال نعم يا رسول الله قال احلق راسك و صم ثلاثة ايام او اطعم ستة مساكين او نسك شاة Ka'b b. Ucah'dan peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Her halde haşerelerin seni rahatsız etmiştir.” Ka'b b. Ucah evet ey Allah’ın Resulü deyince, peygamberimiz (s.a.v.) ona: “Başını tıraş et, üç gün oruç tut veya

⁷⁶ Bakara 2/186.

⁷⁷ Bahru'l Ulum, I/160.

⁷⁸ Bakara 2/182.

⁷⁹ Bahru'l Ulum, I/157.

⁸⁰ Bakara 2/196.

altı garibana yemek yedir veya bir koyun ile nüsük (kurban) et”- mezkur hadisi ile izah etmektedir.⁸¹

1.1.4. Ayetle Amel Etmenin Önemini Vurgulama Anlamında

Alaeddin es-Semerikandi Allah Teâla'nın لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır!”⁸²- ayetinin tefsirinin sonunda zikredilen ayetle amel etmenin önemini vurgulamak için şu hadisi zikretmektedir; وإليه أشار “ Kim bu ayetle amel ederse muhakkak imanı kemale erer.”⁸³

Diğer bir örnekte ise Allah Teâla'nın وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا

⁸¹ Bahru'l Ulum, I/167.

⁸² Bakara 2/177.

⁸³ Bahru'l Ulum, I/154.

أَوْ بِسِهْ أَدَى مِنْ رَأْسِهِ فَوْدِيَّةً مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أُمِنْتُمْ فَمِنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ “Haccı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer (bunlardan) alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden her kim hasta olursa yahut başından bir rahatsızlığı varsa, oruç veya sadaka veya kurban olmak üzere fidye gerekir. (Hac yolculuğu için) emin olduğunuz vakit kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmek gerekir. Kurban kesmeyen kimse hac günlerinde üç, memleketine döndüğü zaman yedi olmak üzere oruç tutar ki, hepsi tam on gündür. Bu söylenenler, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'tan korkun. Biliniz ki Allah'ın vereceği ceza ağırdır.”⁸⁴- ayetinin tefsirinde Alaeddin es-Semerkandi Allah yolunda infak etmenin önemini vurgulayan üç hadis rivayet etmektedir. Hadislerden biri: “ Bütün mahlukat Allahın iyalidir. Allaha en sevgili olanı onun iyaline infak edenlerdir”. Alaeddin es-Semerkandinin Peygamberimizden rivayette bulunduğu bu hadisler aynı zamanda ayetle amel etmenin ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵

1.1.5. Bilgi Aktarma Anlamında

Alaeddin es-Semerkandi Allah Teâla'nın وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ “Onlardan bir kısmı da: Ey

⁸⁴ Bakara 2/196.

⁸⁵ Bahru'l Ulum, I/165.

Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru! derler.”⁸⁶- ayetinin tefsiri ile ilgili; “Geniş olan rahmetinle bizi cehenneme götüren isyanlardan muhafaza eyle. Zira o günde cehennemden ancak merhamet ve mağfiret ettiğin kimseler korunacaktır”- dedikten sonra ilave bilgi olarak, Peygamberimizden üç hadisi rivayet etmektedir.⁸⁷

Diğer bir örnekte ise Allah Teâla’nın **أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ** **سَرِيعُ الْحِسَابِ** “İşte bunlara kazandıklarından bir nasip vardır. Allah'ın hesabı çok çabuktur.”⁸⁸- ayetinin tefsirinde de Allahın hesabının seri olduğu hususunda, hesabın nasıl sorulacağı, kimlerin hesaba çekilip kimlerin çekilmeyeceği ile ilgili ilave bilgi olarak dört hadis rivayet etmektedir.⁸⁹

1.1.6. Fıkıh Konuya İlişkin Hadisleri Kullanma

Alaeddin es-Semerkandi Fatiha sûresinin tefsirine başlarken peygamberimiz (s.a.v.)in **لا صلوة الا بفاتحة الكتاب** “Fatiha sûresi olmaksızın namaz olmaz”- hadisine yer vermektedir. Ardından ise peygamberimizin senelerce Mekke’de ikamet ettiği halde namazı Fatiha sûresi olmadan kılmıştır denemez diyerek bu hadisin fikhî açıdan delil teşkil ettiğine işaret etmektedir.⁹⁰

---

⁸⁶ Bakara 2/201.

⁸⁷ Bahru’l Ulum, I/172.

⁸⁸ Bakara 2/202.

⁸⁹ Bahru’l Ulum, I/172.

⁹⁰ Bahru’l Ulum, I/3.

bir gecede Ay'ı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz"- buyurduğunu delil olarak rivayet etmektedir.⁹⁴

1.1.8. Ayetin Nüzulünü Tespit Açısından

Fatiha süresinin tefsirine başlarken ayetlerinin Mekki olduğuna delil olarak *لا صلوة الا بفاتحة الكتاب* hadisini zikretmektedir.⁹⁵

Diğer bir örnekte ise Alaeddin es- Semerkandi, Allah Teâla'nın وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْناً وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ إِذْ يَبْنِيهِ أَلَّا يُشْرِكَ بِاللَّهِ شَيْئًا إِنَّهُ كَانَ خَلِيفَةً لِّعَلَىٰ هَٰذَا الْعَرْشِ الْقَدِيمِ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ “Biz, Beyt'i (Kâbe'yi) insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmail'e: Tavaif edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için Evim'i temiz tutun, diye emretmiştik.”⁹⁶ - ayetinin وَأَمْناً وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى kısmını tefsir ederken bu ayet Hz. Ömer'in suali üzerine nazil oldu diyerek, nüzulü ile ilgili şu hâdiseyi zikretmektedir:

وذلك ان النبي صلى الله عليه وسلم اخذ بيد عمر فقال هذا ابراهيم فقال افلا تتخذ مصلى يريد افلا نورثه افضله بصلوة فيه تبركا به و تيمنا بموطئ قدم ابراهيم فقال النبي عليه السلام لم او مريدك فلم تغيب الشمس حتى نزلت Peygamberimiz bir gün Ömer'in elinden tutarak burası İbrahim'in makamıdır buyurdu. Bunun üzerine Ömer namazgah edinmeyelim mi? – dedi. Orada namaz kılmakla fazilet ve bereketine ermeyi umarak, ayak bastığı yeri temenni

⁹⁴ Bahru'l Ulum, I/98.

⁹⁵ Bahru'l Ulum, I/3.

⁹⁶ Bakara 2/125.

Ayetlerin fazileti konusuna gelince Ayete'l – Kursinin fazileti hususunda Peygamberimizden altı hadis, Amenerresülü ayetleri ile ilgili de üç hadis rivayet etmektedir. Örnek verecek olursak: **منه قوله عليه السلام: ان اعظم آية في القرآن آية الكرسي من قرأها بعث الله تعالى ملكا يكتب من حسناته** Peygamberimiz (s.a.v.)'ın sözlerinden: “Kur'an'daki en yüce ayet Ayete'l- kürsidir. Kim onu okursa Allah Teâla o kişiye o andan itibaren ertesi gününe kadar iyiliklerini yazan ve kötülüklerini silen bir melek tahsis eder.”¹⁰¹

1.2. SAHABE KAYNAKLARI

Alaeddin es- Semerkandi peygamberimizden çeşitli konularda hadis rivayet ettiği gibi sahabiden de tefsir, kıraat ve benzeri konularda sıkça rivayette bulunmaktadır. Sahabiden iktibasta bulunurken sened vermediği gibi, hangi sahabenin görüşünü zikretti ise o sahabenin ismini belirttikten sonra görüşüne yer vermektedir. Ayrıca sahabe kaynakları başlığı altında sahabilerin görüşlerine yer verirken kronolojik veya sıfatlarına göre değil de Alaeddin es- Semerkandi'nin tefsirinde rivayette bulunduğu yoğunluğu esas aldık. Dolayısıyla en çok iktibasta bulunduğu sahabeden başlayarak rivayette bulunduğu hususlara birkaç örnekle yer vermeye çalışacağız:

a) Abdullah İbn Abbas

---

¹⁰¹ Bahru'l Ulum, I/207, 223.

Tefsir konusunda görüşlerine en çok müracaat edilen sahabe Abdullah b. Abbas'tır. Alaeddin es-Semerkandi de tefsirinde ağırlıklı olarak ondan rivayette bulunuyor, onun görüşlerine yer veriyor. Fatiha süresinin tefsirine başlarken Abdullah b. Abbas'ın *و لقد اتيناك سبعا من المثاني* ayetinden kastedilenin Fatiha süresi olduğu görüşüne yer vermektedir.¹⁰² Bununla birlikte Alaeddin es-Semerkandi, Abdullah b. Abbasın besmelenin her sureden bir ayet olduğu görüşünü savunduğunu ve ayrıca "Resulullah'ın, Cebrail (a.s.) sure başında besmeleyi indirmedikçe surenin bittiğini bilmezdim"- dediğini rivayet ettiğini kaydetmektedir.¹⁰³

Fatiha süresinde geçen *رب العالمين* ibaresine İbn Abbas'ın alemlerin efndisi, sahibi olarak anlam verdiğini rivayet etmektedir.¹⁰⁴ Rahman kelimesinin tefsirinde de Abdullah b. Abbasın: *لا يسمى احد الرحمن غير الله*: "Rahmân ismi ile Allahtan başkası isimlendirilemez"- dediğini rivayet etmektedir.¹⁰⁵ Yine *اهدنا* kelimesi ile ilgili olarak Abdullah b. Abbas'ın bu kelimeyi *ارشدنا* olarak tefsir ettiğini belirtmektedir.¹⁰⁶

Allah Teâla'nın *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ* "Namazlara ve orta namaza devam edin; gönülden boyun eğerek Allah için namaza durun."¹⁰⁷ - ayetinde geçen *الصلوة الوسطى* ibaresi ile ilgili olarak, Abdullah b. Abbas'tan: *و الصلوة الوسطى صلوة العصر* "Orta namazın Asır

---

¹⁰² Bahru'l-Ulum, I/3.

¹⁰³ Bahru'l-Ulum, I/4.

¹⁰⁴ Bahru'l-Ulum, I/10.

¹⁰⁵ Bahru'l-Ulum, I/8.

¹⁰⁶ Bahru'l-Ulum, I/14.

¹⁰⁷ Bakara 2/238.

yani İkinci namazı”- olduğu rivayetini kaydetmektedir.¹⁰⁸ Alaeddin es-Semerkindi’nin rivayette bulunduğu diğer bir konu ise Allah Teâla’nın هُوَ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ “Sana Kitab’ı indiren O’dur. Onda Kitab’ın temeli olan kesin anlamlı ayetler vardır, diğerleri de müteşabihdir.”¹⁰⁹- ayetinde yer alan هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ ibaresi ile ilgilidir. Abdullah b. Abbasın: “Bir kişinin Fatıha suresinin Ümmül kitap olduğunu söylediğini duyduğunu, ona ümmü’l – kitabın Allah Tealanın قُلْ ile başlayan üç ayeti olduğunu”- söylediğini rivayet etmektedir.¹¹⁰ Diğer bir rivayette de Abdullah b. Abbasın aynı ayetin وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ibaerinden kastedilenin müteşabihin yorumunu bilenlerdir dediğini kaydetmektedir.¹¹¹

Alaeddin es-Semerkindinin Abdullah b. Abbastan rivayette bulunduğu diğer bir husus ise Allah Tealanın وَأَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ “Allah’a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının.”¹¹²- ayeti hakkındadır. Bu ayetle ilgili olarak Abdullah b. Abbas: “Bu Cebrail (a.s.)in indirdiği son ayettir. Bu ayeti

---

¹⁰⁸ Bahru’l-Ulum, I/197.

¹⁰⁹ Ali İmran 3/7.

¹¹⁰ Bahru’l-Ulum, I/226.

¹¹¹ Bahru’l-Ulum, I/227.

¹¹² Bakara 2/281.

Bakara suresi 2/280. ayetinin baş tarafına yerleştirin”- dediği ve resulullahın bu ayet nazil olduktan sonra yirmi bir gün yaşadığı konusudur.¹¹³

وَمِنْ Abdullah b. Abasın kendisine sorulan bir soruyu Allah Tealanın أَهْلَ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقَنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَّا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ يَأْتُهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي السُّمِّيَّانِ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ لَيْسَ “Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez. Bu da onların, “Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur” demelerindendir. Allah adına bile bile yalan söylüyorlar.”¹¹⁴- ayetinde geçen لَيْسَ عَلَيْنَا فِي السُّمِّيَّانِ سَبِيلٌ ibaresi ile bağdaştırarak verdiği cevabı Alaeddin es-Semerikandi mezkur ayetin tefsirinde zikretmektedir. Olay şu; bir adam Abdullah b. Abbas’a sordu: “Bizler gazve’de zimmilerin mallarına, tavuğuna, koyununa rastlıyoruz, sonra bunda bir sakınca yoktur diye alıyoruz? Abdullah b. Abbas bu ehli kitabın “ümmilere karşı bize bir sorumluluk yoktur” dedikleri gibidir. Onlar cizyelerini verdikleri zaman mallarını yemek helal değildir. Ancak kendileri güzellikle verdikleri hariç”- diye cevapladı.¹¹⁵

وَأَنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ “Onlardan bir takımı, Kitapta

¹¹³ Bahru’l-Ulum, I/217.

¹¹⁴ Ali İmran 3/75.

¹¹⁵ Bahru’l-Ulum, I/250.

olmadığı halde Kitaptan zannedesiniz diye dillerini eğip бүkerler. O, Allah katından olmadığı halde: “Allah katındandır” derler, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.”¹¹⁶- ayetinin tefsiri ile ilgili Abdullah b. Abbas'tan: “ Onlar Yahudiler olup Ka'b el-Eşrefe geldiler ve Tevrat'ı değiştirerek yazılar yazdılar. Ondaki peygamberimizin sıfatlarını tebdil ettiler. Sonra Kureyza Yahudileri yazdıklarını alıp ellerindeki ile karıştırdılar”- dediğini rivayet etmektedir.¹¹⁷

b) Ali ibn Ebi Talib

Alaeddin es-Semerkandinin rivayette bulunduğu sahabilerden biri de Ali b. Ebi Talib'tir. Fatiha süresinin Mekki olduğu hususunda hz. Ali'den şu bilgiyi rivayet etmektedir: “ Fatiha süresi Mekke'de nazil oldu ve arşın altındaki hazinelerdendir.”¹¹⁸

Hiz. Ali'den “Rahman” kelimesi ile ilgili diğer bir rivayeti Alaeddin es-Semerkandi kendi görüşüne delil olarak zikretmektedir. Haberde hz. Ali: “Rahman, kendine inanan her kese yardım eden demektir. O bir isim olup, Allahtan başkası onunla isimlendirilmedi”- buyurmaktadır.¹¹⁹ Yine kelimenin izahı ile ilgili olarak Alaeddin es-Semerkandi hz. Aliden اهدنا kelimesini ثبتنا olarak tefsir ettiğini rivayet etmektedir.¹²⁰ Alaeddin es-Semerkandinin hz. Aliden rivayette bulunduğu diğer bir haber ise Kur'nı

---

¹¹⁶ Ali İmran 3/78.

¹¹⁷ Bahru'l-Ulum, I/250.

¹¹⁸ Bahru'l-Ulum, I/3.

¹¹⁹ Bahru'l-Ulum, I/8.

¹²⁰ Bahru'l-Ulum, I/14.

Kerimin تَسُرُّ النَّاطِرِينَ “Bakanlara sevinç verir”¹²¹ ibaresi hakkındadır.

Bu ibare ile ilgili olarak hz. Alinin: “Kim sarı ayakkabı giyer ise kederi az olur, çünkü ayette “bakanlara sevinç verir” buyrulmaktadır. Siyah olanda sevinç yoktur”- dediğini rivayet etmektedir.¹²²

Kıraat konusunda hz. Aliden Fatiha süresinde geçen غير الضالين kelimesinde “ra” harfini fethe ile okuduğunu rivayet etmektedir.¹²³ Alaeddin es-Semerkindinin kraat konusunda hz. Aliden rivayet ettiği diğer bir haber ise Allah Tealanın وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ “Üzerlerine alçaklık ve yoksulluk damgası vuruldu; Allah’ın gazabına uğradılar. Öyle oldu, çünkü onlar, Allah’ın ayetlerini inkar ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. İsyâna daldıkları, sınırı aştıkları için bunu hak ettiler.”¹²⁴- ayetinde geçen يَقْتُلُونَ kelimesinin okunuşu ile ilgilidir. Hz. Ali bu kelimeyi şeddeli ve kesre ile okumaktadır.¹²⁵

c) Abdullah İbn Mesu’d

Alaeddin es-Semerkindinin İbn Mes’uddan rivayet ettiği ilk haber besmele konusundadır. İbn Mesu’d besmelenin yazılışı ile ilgili: “Biz بِاسْمِكَ اللهم yazardık, بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا وَمَرْسِيهَا ayeti nazil olunca, بِسْمِ اللَّهِ olarak

¹²¹ Bakara 2/69.

¹²² Bahru’l-Ulum, I/103.

¹²³ Bahru’l-Ulum, I/16.

¹²⁴ Bakara 2/61.

¹²⁵ Bahru’l-Ulum, I/100.

بسم الله الرحمن
yazdık, ne zaman ki ادعوا الله او ادعوا الرحمن ayeti nazil oldu
الرحيم olarak yazdık”- buyurmaktadır. Bu rivayetin ardından Alaeddin es-Semerkandi: “Bu rivayette bismelenin Kur’andan olduğuna delil vardır. Ancak her sürenin başında inmemiştir”- yorumunda bulunmaktadır.¹²⁶

Diğer bir örnekte ise Allah Teâla’nın وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ “Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah rızası için) harcarlar.”¹²⁷- ayeti ile ilgili olarak Alaeddin es-Semerkandi, bir kişinin ailesine verdiği nafaka olarak tefsir edenlerin de olduğunu belirtirken, İbn Mesudun da bu ibareyi nafakaların en faziletlisi ve ecir olarak en büyüğü olarak tefsir ettiğini rivayet etmektedir.¹²⁸

Alaeddin es-Semerkandinin İbn Mesuddan rivayette bulunduğu diğer bir husus da kraat konusundadır. Allah Teâla’nın قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا “Bizimle alay mı ediyorsun?”¹²⁹- ayetinde geçen هُزُؤًا kelimesini İbn Mesud vav ve hemzesiz هُزَا olarak okumaktadır.¹³⁰

d) Ebu Hureyre

---

¹²⁶ Bahru’l-Ulum, I/4.

¹²⁷ Bakara 2/3.

¹²⁸ Bahru’l-Ulum, I/27.

¹²⁹ Bakara 2/67.

¹³⁰ Bahru’l-Ulum, I/102.

Alaeddin es-Semerkindi tefsirinde Ebu Hureyre'den de rivayette bulunmaktadır. Örneğin; Allah Teâla'nın فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فِزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ “Onların kalblerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elim bir azap vardır.”¹³¹ - ayetinin tefsirinde يَكْذِبُونَ kelimesini izah ederken, yalan ve doğrunun tarifini yaparak, yalan konuşmanın hükmünü fikhî açıdan tartışmakta ve Ebu Hureyre'den şu rivayeti zikretmektedir: “Hz. İbrahim üç defadan başka yalan konuşmadı. İlkinde: “Ben hastayım” - dedi. İkincisinde: “Belki onların büyüğü olan O yaptı.” Üçüncüsünde ise Cebbar kralın arazisine girdiğinde krala: bu beldeye bir adam ve yanında insanların en güzeli bir kadın geldi – dediler. Cebbar kral onu çağırarak yanındaki kadının kim olduğunu sordu. Hz. İbrahim de kardeşim diye cevap verdi. Gidip onu getirmesini emretti. Sare'nin yanına vararak, bana senin kim olduğunu sordu. O'na senin kardeşim olduğunu söyledim. Kralın yanında beni yalanlama. Allah'ın dininde ikimiz kardeşiz. Benden ve senden başka yer yüzünde müslüman kalmadı.” Ardından da bu hadisin sözlerinin tamamı Ebu Hüreyre'ye aittir kaydına yer vermektedir.¹³²

e) Hz. Aişe

---

¹³¹ Bakara 2/10.

¹³² Bahru'l-Ulum, I/39.

أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ

Alaeddin es-Semerkandi Allah Teâla'nın “Bir kısmı da, karanlıklarda, gök gürlemeleri ve şimşek arasında gökten boşanan sağanağa tutulup, yıldırımlardan ölmek korkusu ile parmaklarını kulaklarına tıkayan kimseye benzer.”¹³³ - ayetinin tefsirinde hz. Aişe'den: “Semada bir bulut gördüğümüz zaman Resulullah işini bırakır ona doğru yönelir ve Allah'ım onda bulunan şerden sana sığınırım der, eğer Allah o bulutu açarsa ona şükrederdi. Eğer yağmur yağdırırsa Allah'ım bizi menfaatli bir şekilde sula diye duada bulunurdu”- dediğini rivayet etmektedir.¹³⁴

İNَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

Diğer bir örnekte ise Allah Teâla'nın “Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve onun da ötesinde bir varlığı misal getirmekten çekinmez. İman etmişlere gelince, onlar böyle misallerin Rablerinden gelen hak ve gerçek olduğunu bilirler. Kâfir olanlara gelince: Allah böyle misal vermekle ne murat eder? derler. Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır.”¹³⁵ - ayetinde geçen فَمَا فَوْقَهَا kelimesinin tefsirinde hz. Aişe'den: “Ben, Resulullahın (s.a.v.) hiç bir Müslüman yok ki ayağına batan diken veya ondan daha büyük bir şeyden

¹³³ Bakara 2/19.

¹³⁴ Bahru'l-Ulum, I/53.

¹³⁵ Bakara 2/26.

şikayet ederse, Allah ancak onun derecisini arttırır ve hatasını siler, buyurduğunu işittim”- dediğini rivayet etmektedir.¹³⁶ Görüldüğü gibi bu rivayet yukarıda belirttiğimiz kelime ile ilgili olup, ayetin tefsirine bir açıklık getirmemektedir.

Alaeddin es- Semerkandi başka bir örnekte ise Allah Teâla’nın الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْقِصِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالنَّاسِحَاتِ “Sabredenler, doğru olanları, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranları Allah için (mal) harcayanları ve seherlerde istiğfar edenleri (Allah’tan bağışlanmalarını dileyenleri Allah görmektedir).”¹³⁷ - ayetinin tefsirinde Hz. Aişe’den peygamberimizin seher vakitlerinde nasıl ibadet ettiğine dair rivayette bulunmaktadır. Hz. Aişe’ye: Peygamberimiz seherleri nasıl ibadet ederdi?- diye soruldu. Hz. Aişe: “Resulullah gece ibadet için kalktığı zaman on defa Allah-u Ekber (الله اكبر), on defa Elhamdu lillah (الحمد لله), on defa Subhanallahi ve bihamdihi (سبحان الله و بحمده), on defa Subhana’l Melikil Kuddus (سبحان الملك القدوس), on defa Estağfirullah (استغفر الله), on defa La ilahe illallah (لا اله الا الله), on defa Allah’ın dünya ve ahiret günündeki sıkıntılardan sana sığınırım (اللهم انسى اعوذ بك من ضيق الدنيا و ضيق يوم) (القيامة) dedikten sonra namaza başlardı”- buyurmaktadır.¹³⁸

---

¹³⁶ Bahru’l-Ulum, I/71.

¹³⁷ Al-i İmran 3/17.

¹³⁸ Bahru’l-Ulum, I/230.

1.3.TABIİN KAYNAKLARI

a) Mucahid b. Cebr

Müellifimiz tefsirinde taiinden de rivayette bulunduğunu tesbit ettik. Tabbinden ikibasata bulunurken ağırlıklı olarak Mucahid b. Cebr'in görüşüne baş vurduğunu ve ondan rivayette bulunduğunu gördük. Alaeddin es-Semerikandi'nin Mucahid b. Cebr'den rivayet ettiği haberlere birkaç örnekle yer vereceğiz:

Alaeddin es-Semerikandi امسين kelimesi hakkında Mucahid'den: "O, Allahın isimlerinden biridir. Anlamı ey Allahım dualarımızı kabul eyle"- dediğini rivayet etmektedir.¹³⁹ Yine Mucahid'den ذلك الكتاب ibaresi ile ilgili, kastedilenin bu kitap yani Kur'an-ı Kerim olduğunu rivayet etmektedir.¹⁴⁰

Diğer bir örnekte ise Allah Teâla'nın وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَنْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ Bir de derler ki: "Sayılı birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacaktır." De ki: "Allah'tan (bu hususta) bir söz mü aldınız? (Şayet öyle ise) Allah verdiği sözden dönmez. Yoksa Allah hakkın da bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?"¹⁴¹ - ayetinde geçen إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً ibaresi ile ilgili de Alaeddin es-Semerikandi, Mucahid'den: "Onlar dünyanın müddeti yedi bin

¹³⁹ Bahru'l-Ulum, I/16.

¹⁴⁰ Bahru'l-Ulum, I/21.

¹⁴¹ Bakara 2/80.

senedir. Ancak her bin sene yerine bir gün cezalandırılıyoruz diyorlar”- dediğini rivayet etmektedir.¹⁴²

b) Dahhâk b. Muzâhim

Alaeddin es-Semerkandi'nin tefsirinde rivayette bulunduğu tabiinden olan zevattan diğer biri de Dahhâk b. Muzâhim'dir. O Dahhak'tan Allah Teâla'nın **وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَمْ أَنْزَلْنَاهُ لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ** “Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. İşte bununla içinizden Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Bu öğüdü tutmanız kendiniz için en iyisi ve en temizidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”¹⁴³- ayetinin sonunda rivayette bulunmaktadır. Metni verecek olursak: **وَقَالَ الضَّحَّاكُ: وَاللَّهِ يَعْلَمُ أَنَّ الْخَيْرَ فِي الْوَفَاءِ وَالْعَدْلِ وَ** Dahhâk şöyle dedi: **أَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ مَا عَلَيْكُمْ فِي التَّفْرِيقِ مِنَ الْعُقُوبَةِ وَالْعَذَابِ** “Allah hayrın vefa ve hakkı gözetmede olduğunu bilir. Siz cezalandırma ve eziyetten dolayı ayrılıkta aleyhinizde neler olduğunu bilmezsiniz.”¹⁴⁴

¹⁴² Bahru'l-Ulum, I/108.

¹⁴³ Bakara 2/232.

¹⁴⁴ Bahru'l-Ulum, I/192.

1.4.KUR'AN TEFSİRLERİ

Kur'ani Kerimin kendini tefsir edilmesini istemesi ve ilk müfessirin de peygamberimiz (s.a.v.) olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.¹⁴⁵ Bilindiği gibi o dönemde ayetler olaylara bağlı olarak veya doğrudan Cebrail aracılığı ile peygamberimize indiriliyor ve ihtiyac duyulduğunda peygamberimiz tarafından izah ediliyordu. Peygamberimizden sonra Kur'an tefsiri konusunda sahabiden Abdullah b. Abbas, Ali b. Ebi Tâlib, Abdullah b. Mesud ve Ebu Hureyre gibi isimlerin öne çıktıklarını yukarıda da örnekleriyle birlikte yer verdiğimiz gibi tefsir kitaplarında da müşahade etmekteyiz.

Tabiin döneminden itibaren müstakil tefsir eserlerin telif edilmeye başlanması, beraberinde Kur'an'ı tefsir etmeye çalışan kişinin ilmî kapasitesi, kavrayış derecesi, çeşitli ilim dallarındaki ihtisası, siyasi ve mezhebi kanaati ve şahsi şuuru doğrultusunda şekillenmiştir. Ayrıca yaşadığı dönem ve mühitteki siyasî, iktisadi, ahlaki, ilmi, felsefi ve ideolojik düşünce ve yapısı etkili olmuştur. Bununla birlikte müfessirler kendi düşüncelerinin doğruluğunu Kur'an'da aramışlar ve uzmanı oldukları konuya ilişkin ayetlerin tefsirlerine daha geniş yer vermişlerdir.¹⁴⁶ Zamanla rivayet tefsirleriyle birlikte dirayet tefsirleri, ahkâm tefsirleri, işarî tefsirler, kelâmî tefsirler ve ilmi tefsirler ortaya çıkmıştır.

Bu başlık altında Alaeddin es- Semerkandi'nin telif ettiği "Bahru'l- Ulûm" adlı tefsirinde yukarıda belirttiğimiz şart ve sebeblere dayalı olarak ağırlık verdiği kaynaklara yer vererek, örnekleriyle birlikte bilgi aktarmaya çalışacağız.

---

¹⁴⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988, I/34- 37.

¹⁴⁶ Halis Albayrak, *Tefsir Usûlu*, Şûle yay., s. 99-100.

1.4.1.Tefsir Kaynakları

Alaeddin es- Semerkandi telif ettiği “Bahru’l- Ulûm” adlı eserinde kendisinden önceki müfessirlerden iktibasta bulunmaktadır. Bu mufessirler Mukâtil b. Süleyman, Ebu Mansur el-Maturidi, Fahrüddîn er- Râzî ve Muhammed b. ‘Umar ez- Zemahşeri’dir. Ayetlerin tefsirinde ismi geçen müfessirlerin görüşlerine başvururken genellikle kendi görüşünü desteklemek için alıntı yapmaktadır. Bazen de onların görüşlerine karşı çıkarak eleştirdiğini görmek mümkündür. Müfessirlerden Mukâtil b. Süleyman, Fahrüddîn er- Râzî ve Muhammed b. ‘Umar ez- Zemahşeri’nin isimlerine tefsirde sıkça raslanmaktadır. Bundan hareketle Alaeddin es- Semerkandi’nin tefsirinin temel kaynaklarını bu müfessirlerin oluşturduğunu söyleyebiliriz.

a) Mukâtil b. Süleyman ve “Tefsîru’l- Kebîr”i

Mukatil b. Süleyman’ı Kur’an Tefsirleri başlığı altında ele alamamızın sebebi h. 150 da vefat etmesine rağmen, “*Tefsîru’l- Kebîr*”-in sahibi olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴⁷

Alaeddin es- Semerkandi Allah Teâla’nın يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.”¹⁴⁸- ayetinde geçen الْحِكْمَةَ

¹⁴⁷ Mehmet Akif Koç, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi es- Salebî (427/1036)Tefsirinde Mukâtil b.*

Suleymân (150/767)Rivayetleri, Kitâbiyât Yay., Ankara 2005, s. 35-41.

¹⁴⁸ Bakara 2/269.

kelimesinin tefsir ederken, Mukatil'in bu kelimeyi Kur'an ilmi olarak tefsir ettiğini rivayet etmektedir.¹⁴⁹

Mukatil'den diğer bir örnekte ise Allah Teâla'nın وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ “Bir zamanlar Rabbin meleklere: Ben yer yüzünde bir halife yapacağım demişti.”¹⁵⁰ - ayetinde geçen اِذ harfi ile ilgili rivayette bulunmaktadır. Mukatil dediki: وَقَالَ مَقَاتِلٌ: مَعْنَاهُ وَقَدْ قَالَ رَبُّكَ. “Manası, Şüphesiz Rabbin dedi ki ve اِذ ile اِذَا zarflardandır. Ancak اِذ geçmiş zaman içindir.”¹⁵¹

Diğer bir örnekte ise Alaeddin es- Semerkandi Allah Teâla'nın وَإِذْ أَبْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ الْكَلِمَاتِ ayetinde geçen اِذ kelimesin tefsiri ile ilgili Mukatil'den: عَنْ مَقَاتِلٍ أَنَّهُ فُسِّرَ الْكَلِمَاتُ بِمَا سَأَلَ إِبْرَاهِيمَ رَبَّهُ فِي قَوْلِهِ: رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا. وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ. وَأَبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا. رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا. O bu kelimeleri Hz. İbrahim'in Kur'an'da Rabbinden dilediği; “Rabbim, bu şehri güvenli bir şehir yap”¹⁵³; “Bizi sana teslim olanlardan yap”¹⁵⁴; “Onlara kendi içlerinden elçiler gönder”¹⁵⁵ ayetleri ile tefsir ettiğini rivayet etmektedir.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Bahru'l-Ulum, I/214.

¹⁵⁰ Bakara 2/30.

¹⁵¹ Bahru'l-Ulum, I/79.

¹⁵² Bakara 2/124.

¹⁵³ Bakara 2/126.

¹⁵⁴ Bakara 2/128.

¹⁵⁵ Bakara 2/129.

وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ

Alaeddin es- Semerkandi Allah Teâla'nın

157- ”Bunu İbrahim de kendi oğullarına vasiyet etti, Ya'kub da...“ وَيَعْقُوبُ

ayetinin tefsirinde hz. İbrahim ve hz. Yakûb'un oğulları ile ilgili olarak Mukatil'den iki peygamberin de tüm oğullarını ismi ile zikrederek, onlara vasiyet etti dediğini rivayet etmektedir.¹⁵⁸

b) Ebu Mansur el-Maturidi ve “Tevilâtu'l- Kur'an”ı

Bahru'l- Ulum'un kaynaklarından biri Ebu Mansur el- Mâtüridî'dir. Alaeddin es- Semerkandi Mâtüridî'den tefsir ve kelâm konularında tefsirinde iktibasta bulunmaktadır. İktibasta bulunduğu yerlerden örnekler:

Kur'an- ı Kerimin; فانما يقول له كن فيكون “ona sadece «Ol!» der, o da hemen oluverir”¹⁵⁹ - ayeti ile ilgili Mâtüridî'den şu bilgiyi aktarmaktadır:

ذهب اكثر المفسرين منهم الشيخ الامام علم هدى ابو منصور رضى الله عنه
الى ان هذا الكلام مجاز عن سرعة اليجاد و سهولته على الله تعالى و كمال قدرته
تمثيلا للغائب اعنى تسأثير قدرته في المراد بالشاهد اعنى امر المطاع للمطيع في
حصول المأمور به من غير امتناع ولا توقف ولا اجتياح الى مزاوله عمل و استعمال
الدة و ليس ههنا قول و لا كلام و انما وجود الاشياء بلخلق و التكوين مقرون بالعلم و

القدرة و الارادة “Bu cümle Allah Teala'nın bu işi çok kolay, mükemmel ve çabucak yarattığına dair bir mecazdır. Mükemmel kudrete sahip olduğu, yani meydana olmayan bir şeyi somut hale getirmek başka bir deyişle

¹⁵⁶ Bahru'l-Ulum, I/125.

¹⁵⁷ Bakara 2/132.

¹⁵⁸ Bahru'l-Ulum, I/129.

¹⁵⁹ Bakara 2/117.

Allah Tealâ'nın kudreti gözle görülen bir hale gelmesidir. Başka bir ifade ile şunu kastediyorum, Allah Tealâ'nın emrettiği şeyin meydana gelmesi durmadan ve hiç bir alet kullanmadan ve hiç bir aksaklık veya engel olmadan emredenin emrinin yerine getirilmesi ve emredilenin yerine getirilmesidir. Ki burada söz ve ifade olmadan emir yerine gelmektedir. Yine biliyoruz ki eşyanın yaratılış yolu ile meydana gelmesi Allah'ın ilmi, kudreti ve iradesi ile bağlantılıdır.”¹⁶⁰

Alaeddin es- Semerkandi'nin Mâturîdî'den alıntı yaptığı konu Kur'an- ı Kerimin; وَعَهْدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ “İbrahim ve İsmâile şöyle âhd verdik: Beytimi hem tavaf edenler için, hem ibadete kapananlar için, hem rükü ve sücude varanlar için tertemiz bulundurun”¹⁶¹- ayetinde geçen kasıtlı yeminlerden sorumlu tutulup tutulmamakla ilgidir.¹⁶²

الشيخ أبو منصور رضي الله عنه حيث قال في الموازنة عن اللغوي الآية الأولى وأنها في الغوس والمراد منها الأثم

c) Fahrüddîn er- Râzî ve “Mefâtîhu'l- Gayb”ı

Mefâtîhu'l- Gayb'ın sahibi olan Fahrüddîn er- Râzî, Alaeddin es- Semerkandi'nin sık sık alıntı yaptığı müfessirlerden biridir. Alaeddin es- Semerkandinin tefsirinde pek çok konuda başvurduğu başlıca kaynaklardan

¹⁶⁰ Bahru'l-Ulum, I/123. Bkz: Ebu Mansur Muhammad b. Muhammad el- Maturîdî es- Semerkandî, *Tevîlatu'l- Kur'an*, Tah: Ahmed Vanlı Oğlu, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005, I/219-221.

¹⁶¹ Bakara 2/125.

¹⁶² Bahru'l-Ulum, I/185. Bkz: el- Maturîdî, *Tevîlatu'l- Kur'an*, I/229- 233.

birinin Mefâtihu'l- Gayb olduğunu müşahade ettik. Alıntıda bulunduğu bazı yerlere dair örnekler:

Alaeddin es- Semerkandi tefsirinin başlarında besmele konusunu tartışırken, isim ile ilgili Râzî'nin şu görüşüne yer vermektedir. وقال الامام الرازى المشهور من اصحابنا ان الاسم هو المسمى Imam Râzî dediki: “Şüphesiz isim müsemmadır, yani isimle müsemma aynıdır.”¹⁶³

Alaeddin es- Semerkandi Bakara sûresi 2/23. ayetinin tefsirinde İ'caz konusundan bahsederken: “Hz. Muhammed (s. a. v.)'ın daveti, hasta kalblerin tedavisinde ve karanlıkların giderilmesinde mükemmel ve tam tesirli olunca Peygamber olduğu kesinleşti ve peygamber ve nebilerin en faziletlisi oldu”- diye görüş beyan etmekte ve kendi görüşünü desteklemek için Râzî'den iktibasta bulunmaktadır.¹⁶⁴

وهذا مما اقتضاه الامام الرازى رحمه الله
وقال هذا برهان ظاهر من باب برهان اللم فاننا بحثنا عن حقيقة النبوة وبيّنا عن تلك الماهية
لم نحصل لاجد كما حصلت له عليه السلام فيكون افضل من عدها واما اثباتها بالعجزة
فمن برهان اللم ذلك ان تقر هذا المقام بهذا على كل تقدير فان الآية مما يتعلق
بالعقائد الدينية

Alaeddin es- Semerkandi'nin Râzî'den alıntı yaptığı konu ise كَيْفَ “Allah’a nasıl

تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

nankörlük edersiniz ki, siz ölüler idiniz, O sizi diriltti; yine öldürecek, yine

¹⁶³ Bahru'l-Ulum, I/5.

¹⁶⁴ Bahru'l-Ulum, I/62. Bkz: el- Fahu'r- Râzî, et- Tefsîru'l- Kebîr, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Tehrân, Thz, 2. Baskı, I/114- 121.

diriltecek, sonra O'na döndürüleceksiniz”¹⁶⁵- ayetin tefsirinde ele aldığı Mead konusu ile ilgilidir.¹⁶⁶

قال الامام الرازي رحمه الله مسألة المعاد مبينة على اركان اربعة وذلك ان
الانسان هو العالم الصغير وهذا العالم هو العالم الكبير والبحث عن كل منهما اما عن
تخريبه او تعميره بعد تخريبه فلهذا مطالب اربعة الاول كيفية تخریب العالم الصغير
وهو بالموت والثاني انه كيف يعمر بعد ما خربه وهو تعميره انه يعيده كما كان حيا
عاقلا ويوصل اليه الثواب والعقاب والثالث انه كيف يخرب هذا العالم الكبير
الخرابة بتفريق الاجزاء وبالإعدام والافتناء والرابع انه كيف يعمر بعد تخريبه وتعالى
ايضا اما القائلون بالمعاد الروحاني والجسماني معا فقد ارادوا ان يجمعوا بين الحكمة
والشرعية فقالوا دل العقل على ان سعادة الارواح بعرفة الله تعالى ومحبتة وان
سعادة الاجسام في ادراك المحسوسات والجمع بين هاتين السعادتین في هذه الحياة غير
ممكن لان الانسان مع استغراقه في تجلّي انوار عالم الغيب لا يمكنه الالتفات الى شيء
من اللذات الجسمية ومع استغراقه في استيفاء هذه اللذات لا يمكنه ان يلتفت
الى اللذات الروحانية

d) Muhammed b. ‘Umar ez- Zemahşeri ve “el- Keşşâf”ı

Bahru’l- Ulum’un kaynaklarından biri de Zemahşeri’dir. Alaeddin es- Semerkandi tefsirinin pek çok yerinde Zemahşeri’den ayetlerin tefsiri ile ilgili, kıraatı ile ilgili ve ayrıca kelami konularda alıntı yaparak çoğunlukla eleştirmektedir. Dil konusunda da Zemahşeri, tefsirde önemli bir yer teşkil etmektedir.

Zemahşeri’den iktibasta bulunduğu yerlerden örnekler:

¹⁶⁵ Bakara 2/28.

¹⁶⁶ Bahru’l-Ulum, I/75. Bkz: el- Fahu’r- Râzî, et- Tefsîru’l- Kebîr, I/149- 152.

Alaeddin es- Semerkandi Allah Teâla'nın وَالْهُكْمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ السَّرْحَمَنُ الرَّحِيمُ “İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir.”¹⁶⁷ - ayetinin tefsirinde وَاحِدٌ kelimesi hakkında kendi görüşünü zikretmektedir. O'na göre وَاحِدٌ kelimesi; tek anlamındadır. Bundan bazen zıttının olmaması kastedilir. Bazen çokluk nefyedilir. Burada kastedilen evvelki mana olup varlıkta ona denk bir vücut yoktur anlamını ifade etmektedir. Bütün malumatı bilmesinde, her şeye kadir olmasında ve diğer hususlarda tek olup dengi yoktur. Ardından kendi görüşünü desteklemek için Zemahşeri'nin görüşünü nakletmektedir. Zemahşeri Allah Teala'nın وَقَالَ اللَّهُ لَّا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونَ “Allah buyurdu ki: İki ilah edinmeyin. O, ancak tek ilahtır. O halde yalnız benden korkun!”¹⁶⁸ - ayeti hakkında: “Bu konuyu iyi düşün”- demektedir.¹⁶⁹

Zemahşeri'den kıraat konusunda iktibasta bulunduğu dair bir örnek de Bakara sûresi 2/234. ayetinin يُتَوَفَّوْنَ kelimesinin okunuşu ile ilgilidi. Alaeddin es- Semerkandi hz. Ali'nin bu kelimeyi يُتَوَفَّوْنَ olarak okuduğunu belirterek, ardından Zemahşeri'nin bu okuyuşla ilgili eleştirisine yer vermektedir. Zemahşeri bu kelimenin Kur'an'ı kerimde يُتَوَفَّوْنَ olarak geçtiğini, anlamının da “canları alınanlar” demek olduğunu ifade etmektedir. Bu kelimeyi يُتَوَفَّوْنَ olarak okunduğunda ise “bizzat kendi kendilerine bir şeyi elde edenler” anlamına geldiğini belirtmektedir. Dolayısıyla ona göre

¹⁶⁷ Bakara 2/163.

¹⁶⁸ Nahl 16/51.

¹⁶⁹ Bahru'l-Ulum, I/145. Bkz: Muhammed b. 'Umar ez- Zemahşerî, *el- Keşşaf an Hakaiki't- Tenzil ve 'Uyuni'l- Ekavil fi Vucuhi't- Te'vil*, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut 1947. I/211.

يُتَوَقَّوْنَ şeklinde okumak Kur'an'daki anlamına daha uygundur.¹⁷⁰ Bu örnekte görüldüğü gibi Zemahşeri kıraat konusunda da Alaeddin es- Semerkandi'nin tefsirine kaynak teşkil etmektedir.

Alaeddin es-Semerkandi Bakara sûresinin 2/235. ayetinin tefsirinde kinaye ve mecaz olup olmadığı hususunu tartışarak, Zemahşeri'den kinaye ve Ta'rîz'ın açıklamalarını nakletmektedir.¹⁷¹

1.4.2.Hadis Kaynakları

Hadis kaynakları geniş külliâyâ sahiptir. Bunlardan kutubi't- tis'a olarak bilinen dokuz hadis imamının eserleri temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Alaeddin es- Semerkandi de tefsirinde bu hadis imamalarının ya isimlerini zikrederek ya da eserlerini zikrederek iktibasta bulunmaktadır.

Bu başlık altında Bahru'l- Ulûm'da ismi geçen hadis kaynaklarının hangileri olduğunu tespit etmek açısından, eserlerini veya müelliflerini zikrederek alıntı yaptığı bilgilere yer vermeye çalışacağız.

a) Muhammed b. İsmail el- Buhâri ve “es- Sahîh”i

¹⁷⁰ Bahru'l-Ulum, I/194. Bkz: ez- Zemahşeri, *el- Keşşaf*, I/181-182.

¹⁷¹ Bahru'l-Ulum, I/195. Bkz: ez- Zemahşeri, *el- Keşşaf*, I/282-283.

Alaeddin es-Semerikandi'nin hadiste başlıca kaynaklarından biri Muhammed b. İsmail el-Buhârî'dir. Bazen Buhârî'nin rivayetinde diye alıntıda bulunurken, bazen de Sahihi Buhârî'de rivayet edildi diye alıntıda bulunmaktadır. Buhârî'den alıntıda bulunduğu yerlere dair örnekler:

Alaeddin es-Semerikandi Bakara sûresi 2/2. ayetinde geçen

ذَٰلِكَ الْكِتَابُ

ile ilgili, Buhârî'den şu rivayette bulunmaktadır¹⁷²:

وفي رواية البخاري

وقال عمر ذلك الكتاب هذا القرآن هدي للنبيين وما قيل من أن ذلك إشارة إلى ما في التوراة والإنجيل والم اسم القرآن أو إشارة إلى التوراة والإنجيل كليهما والمعنى الم ذلك الكتابان أو إشارة إلى اللوح المحفوظ أو إشارة إلى الوعد

Buhârî'den iktibasta bulunduğu dair diğer bir örnek ise, Bakara sûresi 2/59. ayetinin tefsirinde naklettiği rivayettir.

روى أبو هريرة في صحيح البخاري وصحيح مسلم وهو قوله عليه السلام قتل بنو إسرائيل ادخلوا الباب سجداً وقولوا حطّة نغفر لكم فبدلوا فدخلوا الباب يزحفون على استاهم وقالوا حبة في شجرة وقيل قالوا مكان حطّة حنطة

Bu hususta Sahihi- Buhârîde Ebu Hüreyre şöyle bir hadisi şerifi rivayet eder. Resulullah şöyle buyurdu: “Beni İsrâile kapıdan secde ederek

¹⁷² Bahru'l-Ulum, I/21.

hıttâ (Bizi affet) diyerek girin, günahlarınızı affedelim”- denildiği sözü değiştirdiler. Sürünerek girdiler ve hıttâ yerine hıntâ dediler.¹⁷³

b) Müslim b. Haccâc el- Kuşeyri ve “es- Sahîh”i

Hadis kaynaklarından birini ise Müslim b. Haccâc el- Kuşeyri oluşturmaktadır. Alaeddin es- Semerkandi Peygamberimizden hadis rivayet ederek, hadisin sonunda kaynağını belirtmektedir. Örneğin: Bakara sûresi 2/3. ayetinin tefsiri ile ilgili Alaeddin es- Semerkandi:

لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَفْضَلُ دِينَارٍ يَنْفَقَهُ الرَّجُلُ دِينَارٍ يَنْفَقَهُ

عَلَى عِيَالِهِ وَدِينَارٍ يَنْفَقَهُ عَلَى دَابَّتِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَدِينَارٍ يَنْفَقَهُ عَلَى أَصْحَابِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ رَوَاهُ
ثَوَابَانُ وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ دِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي رِقَبَتِهِ وَدِينَارٌ
نَصَدَقْتَ بِهِ عَلَى مَسَاكِينٍ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ أَغْظَمَهَا أَجْرَ الَّذِي أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ

رواه مسلم عن أنس مرفوعاً

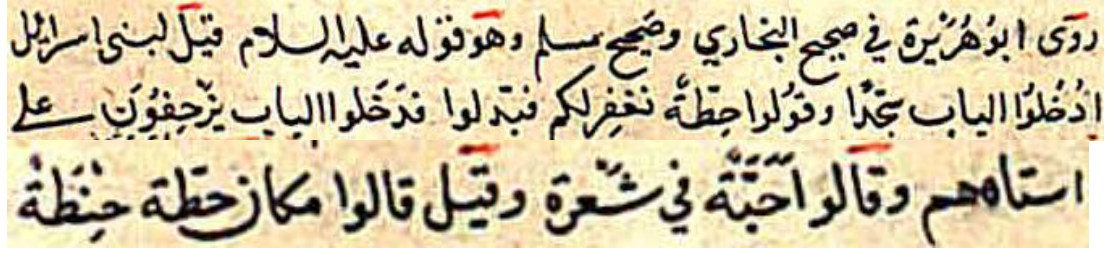
Peygamberimiz buyurdular ki: “Allah

yolunda harcadığın dinar, köleyi kurtarmak için harcadığın dinar, kafire tasadduk ettiğin dinar ve ailene harcadığın dinar, bunların ecir bakımından en büyüğü ailene harcadığındır.” Ardından bu hadisin kaynağını hadisi Müslim Ebu Hüreyre’den rivayet etti, diyerek vermektedir.¹⁷⁴

Müslim’den iktibasta bulunduğu dair diğer bir örnek ise, Bakara sûresi 2/59. ayetinin tefsirinde naklettiği rivayettir.

¹⁷³ Bahru’l-Ulum, I/98. Bkz: Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el- Buhârî, *Sahîhu Buhârî*, Kitabu’t- Tefsîr, Dâru’t- Tabâ’ati’l- ‘Amire 1334, 5/148.

¹⁷⁴ Bahru’l-Ulum, I/27. Bkz: Ebu’l- Hasan Muslim b. El- Haccâc b. Muslim el- Kuşeyrî, *Sahîhu Muslim*, Kitabu’l- Cumuati, Dâru’t- Tabâ’ati’l- ‘Amire 1334, 3/78.

Bu hususta Sahihi- Müslim’de Ebu Hüreyre şöyle bir hadisi şerifi rivayet eder. Resulullah şöyle buyurdu: “Beni İsrail kapıdan secde ederek **hıtt**a (Bizi affet) diyerek girin, günahlarınızı affedelim”- denildiği sözü değiştirdiler. Sürünerek girdiler ve hıtt yerine hınta dediler.¹⁷⁵

1.4.3.Kelam Kaynakları

Alaeddin es- Semerkandi tefsirinde kelami konuları sıkça ele almakta ve tartışmaktadır. Özellikle kelam ekollerinden Mu'tezile ve Kerâmiyye'yi tenkid etmektedir.¹⁷⁶ Tefsirinin başlangıcında بسم الله الرحمن الرحيم ayetinin tefsirinde isim, müsemma ve lafzatullah konularına değinirken ehl-i sünnet imamlarından Ebû Mansûr el- Matûrîdî (333/944); İmam Eş'ârî (324/936); İmam Âzam Ebû Hanîfe(150/767); İmam eş- Şâfi (204/820) Fahrüddîn er- Râzî (606/1210); İmam el- Gazzâlî (505/1111); el- Hâris el- Muhâsibî (243/857)'nin görüşlerini zikrederek kelami konuda kimleri esas aldığını belirtmiş olmaktadır.¹⁷⁷ Ayrıca el- Hasan el- Basrî (110/728)'de kelami konularda görüşüne başvurduğu kelamcılardandır.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Bahru'l-Ulum, I/98. Bkz: Muslim b. El- Haccâc, *Sahihu Muslim*, Kitabu't- Tefsîr, 8/237-238.

¹⁷⁶ Bahru'l-Ulum, I/5, 6, 38, 66, 104.

¹⁷⁷ Bahru'l-Ulum, I/5, 6.

¹⁷⁸ Bahru'l-Ulum, I/66.

Müellifimizin Mu'tezileyi tenkit ettiğini yukarıda belirtmiştik. Alaeddin es-Semerkandi bu ekolu tenkit ederken çoğunlukla Muhammed b. 'Umar ez-Zemahşeri (488/1095)'nin görüşlerine yer vererek eleştirmektedir.¹⁷⁹

1.4.4.Kıraat Kaynakları

Alaeddin es-Semerkandinin tefsirinde en çok rivayette bulunduğu husus kıraat konusudur. Genelde sahabeden Abdullah b. Abbas, Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebi Talib ve Abdullah b. Mesûd'dan ayetlerde geçen kelimelerin okunuşu ile ilgili rivayette bulunurken, peşinden kıraat imamları ve dilcilerin okuyuşuna da yer vermektedir.¹⁸⁰ Ağırlıklı olarak rivayette bulunduğu kıraat imamlarını şöyle sıralaya biliriz:

- Nâfi b. Ebi Nu'aym (169/811)
- Abdullah b. Kesîr (120/737)
- Ebu Amr el- Basrî (154/770)
- İbn'u Âmir eş- Şamî (118/736)
- Âsım b. Ebin- Necûd (128/745)
- Hamze el- Kûfî (156/772)
- El- Kisaî el- Kûfî (189/804)
- Ebu Ca'fer Yezid b. el- Ka'ka (128/745)

---

¹⁷⁹ Bahru'l-Ulum, I/38, 237.

¹⁸⁰ Bahru'l-Ulum, I/11, 12, 14, 15, 31, 37, 38, 42, 43, 50, 53, 54, 58, 70, 98, 103.

- Ebu Muhammed Ya'kub b. İshak (205/220)

- El- Hasan el- Basri (110/728)

Dilbilimcilerinin kıratı konusunda Alaeddin es- Semerkandi çoğunlukla Halil b. Ahmed b. 'Amr b. Temîm el- Ferâhidi el- Ezdî (175/791) ve 'Amr b. Usmân b. Kanber Sibeveyh (180/796)ten iktibasta bulunmaktadır.¹⁸¹

Alaeddin es- Semerkandi tefsirinde ayrıca فى كتاب غرائب القرات “Garaibu’l- Kıraat kitabında” ibaresi ile mezkur kitabı kaynak göstermektedir.¹⁸²

1.4.5.Fıkıh Kaynakları

Alaeddin es- Semerkandi’nin tefsiri fıkhi tefsir olmamakla beraber ahkam ayetlerinin tefsirinde İmam Azam Ebu Hanife, İmam Şafî, İmam Malik, İmam Muhammed ve İmam Srahsî’nin görüşlerinden istifade ettiğini görmekteyiz.¹⁸³ İmam Azam Ebu Hanife ve İmam Srahsî’nin görüşlerini zikrederken onlar hakkındaki övgülü ifadelerinden hanefî mezhebinden olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁴ Bununla birlikte fikhî konularda zaman zaman İmam Şafî’nin görüşünü zikrettikten sonra, onun görüşüne mukabil Hanefî imamlarının görüşünü savunmaktadır.¹⁸⁵

---

¹⁸¹ Bahru’l-Ulum, I/31, 34, 74, 81,103.

¹⁸² Bahru’l-Ulum, I/14, 15, 148, 153, 148, 194, 221, 222.

¹⁸³ Bahru’l-Ulum, I/6, 76, 104, 138, 151, 155, 156.

¹⁸⁴ Bahru’l-Ulum, I/138.

¹⁸⁵ Bahru’l-Ulum, I/104, 138.

a) İmam Sarahsi

Alaeddin es- Semerkandi fikhî konularda İmam A'zam ile İmam Şafi'yi mukayese ederek konulara açıklık getirmeye çalışırken, İmam Sarahsî'den de شمس الائمة و فحر الاسلام diyerek alıntı yapmaktadır.¹⁸⁶ Ayrıca اصوله ibaresi ile de iktibasta bulunmaktadır.¹⁸⁷

Alaeddin es- Semerkandi kafirlerin kendilerinin şeri'at ile muhatap olup olmadıkları konusunda yönelttikleri soruya karşı İmam Serahsî'nin usulünden şu bilgileri nakletmektedir:¹⁸⁸

فَانْ قَلْتُ الْكُفَّارَ هَلْ يَخَاطَبُونَ بِالْشَّرَائِعِ اَمْ لَا قُلْتُ ذَكَرَ
الامام السرخسي في اصوله لاضلاق في ان الكفار يخاطبون بالايان والعقوبات والمعا
وبالعبادات في حق المواخنة في الاخر لقوله تعالى مَا سَلَّكُمْ فِي سِيقِ الْاَيَةِ

İmam Serahsî'den rivayette bulunduğu diğer bir yer ise Bakara

sûresinin 2/173. ayetinde geçen

حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ

hakkındadır.¹⁸⁹

وَعَلَيْهِ شَمْسُ الْاَيَةِ وَفَحْرُ الْاِسْلَامِ وَمَنْ تَابِعَهَا حَيْثُ قَالُوا الْحَكِيمُ يَتَعَلَّقُ
بِالْعَيْنِ كَمَا يَتَعَلَّقُ بِالْفِعْلِ وَمَنْ حَرَّمَ الْعَيْنَ خَرُوجًا مِنْ اَنْ يَكُونَ حَلًا لِلْفِعْلِ شَرعًا كَمَا اَنْ حَرَّمَ
الْفِعْلَ خَرُوجًا مِنْ اَلْاَعْتِيَادِ شَرعًا وَلَا ضَرْوَةً اِلَى اَعْتِبَارِ الْجَازِ وَالْحَذَفِ

¹⁸⁶ Bahru'l-Ulum, I/151.

¹⁸⁷ Bahru'l-Ulum, I/138.

¹⁸⁸ Aynı yer.

¹⁸⁹ Bahru'l-Ulum, I/151.

1.4.6.Dilbilim Kaynakları

Alaeddin es- Semerkandi tefsir ilmi ile meşgul olanların Kur'an'a ait iki ilmi bilmeleri gerektiğini söylemekte ki bunlar ona göre meanî ve beyan ilmidir. Ayrıca dilde, nahivde, kullanımında ve usûlde mahir olmalı diyerek, bir nevi kendisinin bu konuda iddialı olduğunu işaretlerini vermektedir.¹⁹⁰

Tefsirinde Alaeddin es- Semerkandinin sarf, nahiv ve belagate ait açıklamalarına sık rastlamaktayız. Ayrıca dilci âlimlerden ve müfessirlerden de mezkûr konularda rivayette bulunmaktadır. Rivayette bulunduğu alimlerin isimleri:

- Halil b. Ahmed b. 'Amr b. Temîm el- Ferâhidi el- Ezdî (175/791)
- 'Amr b. Usmân b. Kanber Sibeveyh (180/796)
- Yahya b. Ziyad b. Abdullah el- Ferrâ (207/822)
- Abdu'r- Rahmân b. İshak ez- Zeccâc (339/950)
- Mahmud b. Umar b. Muhammed ez- Zemahşeri (538/1144)
- Ebu'l- Abbas Ahmed b. Yahya b. Zeyd b. Yesâr Sa'leb (291/904)
- Ebu'l- Abbas Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el- Mubarred el- Ezdî es- Sumâlî (286/900)
- İbn Esîr Muhammed b. Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed b. Abdu'l- Kerîm eş- Şeybânî el- Musullî (622/1225)

Alaeddin es- Semerkandi'nin tefsirinde isimlerini belirttiğimiz alimlerin görüşlerine sıkça raslanmaktadır.¹⁹¹ Bununla birlikte Halil b. Ahmed el- Ferâhidi ve Sibeveyh'ten hem gramer, hem kıraat hem de tefsir konularında iktibasta bulunmaktadır. el- Ferrâ, ez- Zeccâc, ez- Zemahşeri, Sa'leb ve Mubarred'den ise

¹⁹⁰ Bahru'l-Ulum, I/2-3.

¹⁹¹ Bkz: Bahru'l-Ulum, I/12, 43, 45, 51, 52, 54, 58, 61, 64, 66, 70, 71, 73, 79.

genellikle gramer konularında iktibasta bulunurken nadiren de olsa kiraat konusunda da alıntı yapmaktadır.¹⁹²

---

¹⁹² Bahru'l-Ulum, I/8, 17, 126, 153, 194.

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL İLİMLER BAĞLAMINDA BAHRU'L- ULUM

2.1. TASAVVUF

Alaeddin es- Semerkandi tefsirinde nadiren tasavvufî konulara değinmektedir. Muhabbet, tasavvufî terimlerden biridir. Bakara süresinin 165. ayetinde geçen يحبونهم ibaresinden sonra Alaeddin es- Semerkandi “mahabbet” terimini açıklama gereği duymaktadır. Mahabbet (sevgi) kalbin bir yere meyletmesidir. Sonra kalbin kendisine istiare edilmiştir. Sonra da söz konusu kelimededen حب (sevgi) türemiştir. Ancak kalbte yerleşen ve kalb ile sevmek anlamında gelmiştir.¹⁹³

Tasavvufun başlıca konularından bir de zikirdir. Alaeddin es- Semerkandi Bakara süresi 152. ayetinin tefsirinde, alimlerin değişik görüşlere sahip olmalarına rağmen bu ayetin tefsirinde çok vecihler zikrettiklerini belirtmektedir. Yine ona göre en iyi vecih ise Kur’an’ı Kerimin ve sünnetin desteklediği vecihtir.¹⁹⁴ Ardından zikrin tarifine yer vermektedir. Ona göre zikir tam olarak Celal ve Mukaddes olan zata yönelmek ve O’nun hizmetiyle meşgul olmaktır. Zikreden için olgunluk alameti ise zikrettiğinden başkasını zâhiren ve bâtinen unutmasıdır. Ayrıca tefsirinde zikretmenin pek çok faydalarından bahsetmektedir.¹⁹⁵

Alaeddin es- Semerkandi zikri de üç kısma ayırmaktadır. Ona göre birincisi lisan ile zikirdir. İkincisi kalb ile zikirdir. Üçüncüsü ise azalar ile zikirdir.

Alaeddin es- Semerkandi’ye göre lisan ile yapılan zikir; Allah’ı övmeye, tenzih etmeye ve yüceltmeye delalet eden lafızlardır.

Kalb ile yapılan zikiri ise kendi arasında üç kısma ayrılmaktadır:

1. Allah’ın zatını, sıfatlarını, tek olduğunu ve ondan başkasının yaratılmış olduğunu tefekkür etmektir. Kalb ile yapılan zikrin ilki ona göre yakini arttırır,

---

¹⁹³ Bahru’l-Ulum, I/147.

¹⁹⁴ Bahru’l-Ulum, I/141.

¹⁹⁵ Bahru’l-Ulum, I/142.

göğsün açılmasını sağlar. Ayrıca ona göre göğsün açılması delillerin nuruydudur. Alaeddin es- Semerkandi Allah'ın şu sözleri buna işaret etmektedir diyerek: فَأَمَّا الَّذِينَ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ “Müminler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman, kalbleri ürperir, Allah'ın ayetleri kendilerine okunduğu zaman imanlarını artırır ve Rablerine tevekkül ederler”¹⁹⁷ - ayetlerini delil olarak zikretmektedir. Yukarıdaki ayetlerde geçen “iman” kelimesini de “yakın” ve “nûr” olarak tefsir etmektedir. Öyle bir nûrdur ki evliyaların ve seçtiği kullarının kalbini aydınlatır.

2. Allah'ın mükellef kıldığı emir ve nehiyleri, vaad ve veidler (الوعد و الوعيد) hakkında tefekkür etmektir. Kalb ile yapılan bu zikir emir ve nehiyelerine boyun eğmeyi, aynı zamanda ibadetleri yerine getirmeyi ve nehiyelerinden korunmayı kolaylaştırır.

3. Mahlûkatları ve sırlarını düşünmektir. Bu çeşit zikir basireti açar bakan için ibret ve delil çıkartmaya sevkeder ve hayvanların baktığı gibi bakmaz ayrıca bir bakış olur. Böyle bir bakışla bakan kimsenin önünde mahlukat, gayb aleminde dikilen tertemiz bir ayna gibi olur. Yine kul akıl gözüyle bunlara bakarsa kendi gözünün ruhani ışınları ile celal âlemine bakmış olur ve bu da mertebelerin en yükseği, ibadetlerin en yücesidir.

---

¹⁹⁶ Tevbe 9/124.

¹⁹⁷ Enfâl 8/2.

Azalar ile Allah'ı zikretmek, Alaeddin es- Semerkandiye göre uzuvların ibadetlerle, salih amellerle meşgul olması, isyanları terk etmesi ve yasaklardan uzak durmasıdır.¹⁹⁸

Alaeddin es- Semerkandi ayrıca zakirleri yani zikredenleri üç sınıfa ayırmaktadır. Bunlardan ilki ona göre Allah'la birlikte başka şeyleri anmayan kimselerdir. Yanlıca Allah'ı zikretmekle meşgul olanlardır. Ona göre zikrin hakikati da zikreden zikrettiğinden başkasını unutmamasıdır. Buna delil olarak Yüce Allah'ın kelamında **وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ** “Unuttuğun zaman Rabbini zikret”¹⁹⁹- buyurduğunu göstermektedir. Bu ayeti de: “Allah’tan başkasını unuttuğun zaman O’nu zikretmiş olursun”- diye tefsir etmektedir. Ayrıca Peygamberimizin “Muferredunun ödülleri bakınız”- buyurduğunu, ashabın da ya Rasulallah Müferredün olanlar kimlerdir diye sorduklarında, Allah'ı çokça zikreden erkek ve kadınlardır diye cevap verdiğini de delil olarak rivayet etmektedir.

İkinci gurup ise ona göre dili ile tahlil ve tesbih ederek Allah'ı zikredenlerdir. Allah'a esmaü'l- hüsnası ve yüce sıfatları ile dua ederler. Allah nuruyla gönüllerini aydınlatır. Allah'ı zikretmekle kalbleri mutmain olur ve Allah da zikreden sırına şahit olur. Dolayısıyla Allah'ı zikretmek ona huzur verir ve Allah'ın dışındakileri de unutmuş olur. Bundan dolayı Allah'ın dışındakilere dua etmez ve sadece Allah'tan diler.

Üçüncü gurup da diliyle ve kalbiyle zikreden, Rabbine tazim eden, Allah'ın yakınlığını gören kimsedir. Allah'ın heybeti ve büyüklüğü onu susturur. Böyle bir zikir, dili ile hak olan Allah'ı yüceltmek değil, kalbi ile hiçbir an unutmayan

---

¹⁹⁸ Bahru'l-Ulum, I/89.

¹⁹⁹ Kehf 18/24.

demektir. Öyle bir hale gelir ki dili ile anımsarsa gaflet sayar ve Allah'ın sıfatları ile zikrederse mezellet sayar.²⁰⁰

Alaeddin es- Semerkandi evliyaların keramet göstermesinin caiz olduğunu savunmaktadır. Bu görüşüne "Zekeriya" **كَلَّمَآ دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا** "Zekeriya onun yanına mihraba her girdiğinde, yanında bir rızık bulurdu"²⁰¹- ayetini delil olarak göstermektedir.²⁰²

2.2.FELSEFE

Alaeddin es- Semerkandi tefsirinde Allah'ın iradesi konusunda ilk olarak felsefecilerden bahsetmekte ve görüşlerine yer vermektedir. Bu konuyu da **وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا** "Kâfir olanlara gelince: Allah böyle misal vermekle ne murat eder?"²⁰³- ayetinin tefsirinde ele almaktadır. Ona göre Allah'ın iradesi; Allah Teala dalgın, zorlanmış ve mecbur olmadan irade edilmiştir. Başkasının fiilinin irade etmesinin manası ise o işin yapılmasını emredip, istemesidir. Filozoflara göre Allah'ın iradesinin manası ise şöyledir: Allahu Tealanın iradesi en iyi ve en mukemmel şekilde emri ihtiva eden bilgisidir. Ayrıca filozoflar, Allah'ın iradesini "inaye" diye isimlendiriyorlar.²⁰⁴

Alaeddin es- Semerkandinin felsefecilerin görüşlerine yer verdiği diğer bir konu ise haşır konusudur. Ona göre haşırın asıl sözcük anlamı toplamak veya dağınık şeyleri bir araya getirmektir.²⁰⁵ Alaeddin es- Semerkandi bütün mezheplerin ve

---

²⁰⁰ Bahru'l-Ulum, I/171.

²⁰¹ Ali İmran 3/37.

²⁰² Bahru'l-Ulum, I/239.

²⁰³ Bakara 2/26.

²⁰⁴ Bahru'l-Ulum, I/71.

²⁰⁵ Bahru'l-Ulum, I/173.

şeriatların haşırın caiz olduğu ve vuku bulacağı konusunda hemfikir olduklarını belirtmektedir. Ardından

الفلاسفة أما الجواز فلأن جميع الأجزاء على ما كانت عليه وإعادة التأليف المخصوص فيها أمر ممكن لذاته لأن الأجزاء المتفرقة المختلطة بغيرها قابلة للجمع بلا رتبة و الله تعالى عالم بتلك الأجزاء وأنها لا تى بدن من الأبدان قادر على جمعها وتأييدها

Ona göre gerek Kur'anı Kerimde ve gerek Hadislerde cesetlerin haşır olunacağına dair kesin naslar vardır, ancak felsefeciler yok olan bir şeyin bizzat kendisine tekrar dönmesinin imkânsız olduğunu ifade ederek haşır inkâr etmektedirler. Hâlbuki filozofların haşır inkar etmek için hiçbir delilleri yoktur. Ayrıca filozofların bu haşır inkar etmeleri haşır inancını etkilemez çünkü haşırdan kastettiğimiz; Allah'ın insanın orijinal parçalarını tekrar toplayarak ve ruhunu ona tekrar vermesidir. Bu işlem yok olan bir maddeyi tekrar geri getirme olarak adlandırılrsa veya adlandırılmasa bile her halü karda haşır olacaktır.²⁰⁶

Alaeddin es- Semerkandinin felsefecilere yönelttiği diğer bir eleştiri ise kendi reylerine tabi olmalarıdır. Ali İmran süresi 3/31. ayetinin tefsirinde Allah'ın, kuluna iyilik veya kötülük murat ettiğinde neler olacağı hususunu dile getirmekte ve şu görüşüne yer vermektedir. Ona göre, şayet Allah kuluna bütün kötülükleri dilerse, o kulunu kendi reyine (görüşüne, düşüncesine) tabi kılar. Felsefe ve felsefecilerin hali böyledir. İbn Sina ve hocası gibi, onlar kendi fasit görüşlerine tabi oldular. Peygamberlerine tabi olmadılar. Bu yüzden saptılar ve saptırdılar.²⁰⁷ Ardından Sokrat'dan bahsetmektedir ki burada Alaeddin es- Semerkandinin, İbn Sina'nın hocasından kimi kastettiği anlaşılmaktadır. "Sokrat Musa'yı duydu. Ona Musa'ya

²⁰⁶ Bahru'l-Ulum, I/173.

²⁰⁷ Bahru'l-Ulum, I/237.

gitseydin ya denildi. O da biz terbiyeli kavimiz, bizim arınmamıza hacet yok dedi. Bu apaçık bir dalalettir. Cehaleti arttıran ve karanlığa indiren bir günahdır.”²⁰⁸

2.3.KIRAAT

Alaeddin es- semerkandi tefsirinde kıraat konusuna geniş ölçüde yer vermektedir. Kıraat konusunu ele alırken, genellikle ayetle ilgili açıklamaları içeren rivayetlerden, kendi yorum ve açıklamalarından veya kelimelerin lugavi anlamlarını belirttikten sonra yer verdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca kıraatla ilgili değerlendirme ve rivayetlere yer verirken genelde قراء tabirini kullanmaktadır.²⁰⁹ Bazen ise okuyan kişiyi belirtmeksizin meçhul kalıbı ile قراء tabirini kullanmaktadır.²¹⁰

Mushaf tertibine göre yapılan Kur'an tefsirlerinde benzer veya aynı ifadelerle ilgili açıklamaların ayetin ilk defa geçtiği yerde yapılması zaman içinde geleneksel hal almıştır.²¹¹ Alaeddin es- Semerkandi de tefsirinde kıratla ilgili açıklamaları ve değerlendirmeleri Kur'an'ı Kerimde kelimenin ilk geçtiği yerde ele almaktadır. Ayrıca rivayette bulunduğu kıraat imamlarının okuyuşunu zikrettikten sonra, Kur'an'ın tamamında aynı kelimeyi nasıl okuduklarına dair bilgi vermektedir. Buna örnek verecek olursak: Nâfi, el- Kisaî ve Ebu Amr Bakara sûresi 2/29. ayetinde geçen وهو zamirinin "و" harfini cezimli olarak, yardım veya destek anlamına gelen

---

²⁰⁸ Bahru'l-Ulum, I/237.

²⁰⁹ Bahru'l-Ulum, I/11, 12, 53, 102.

²¹⁰ Bahru'l-Ulum, I/34, 68, 70.

²¹¹ Halis Albayrak, *Taberî'nin Kıraatları Değerlendirme ve Tercih Yöntemi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2001. A.Ü.İ.F. Dergisi c. XLII, s. 101.

عَضَدَ kelimesine benzeterek okuduklarını, geri kalanların Kur'an'ı Kerimin tamamında "ه" harfini ötreli olarak okuduklarını belirtmektedir.²¹²

2.3.1.Ashabın okuyuşu

Alaeddin es- Semerkandi'nin kıraat konusunda ilk olarak ashabın okuyuşuna başvurduğunu kaynakları bölümünde de belirtmiştik. Tefsirdeki kıratları değerlendirirken müellifimizin sahabeden kimlerin kıratını dikkate aldığını, örnekleriyle birlikte yer vermeye çalışacağız.

a) Abdullah b. Abbas

Kıraat konusunda ashabdan en çok Abdullah b. Abbastan rivayette bulunmaktadır. Örneğin: Bakara suresi 2/259. ayetinde yer alan نَنشَزْهَا kelimesini يَنشَزْهَا olarak okuduğunu rivayet etmektedir.²¹³ Diğer bir örnekte ise Bakara suresinin 2/260. ayetinde geçen فَصْرَهْنَ kelimesini Abdullah b. Abasın "ض" harfini ötreli, "ه" harfini esreli ve "ر" harfini ise şeddeli olarak okuduğunu rivayet etmektedir.²¹⁴

b) Ömer b. Hattâb

Alaeddin es- Semerkandi Hz. Ömer'in Fatiha süresinin son ayeti olan غَيْرِ الْمَغْضُوبِ ve غَيْرِ الضَّالِّينَ ayetini tanınmaları için örteli okuduğunu, işte bunlar veya onlar anlamına geldiğini rivayet etmektedir. Ardından bu okuyuştan dolayı

---

²¹² Bahru'l-Ulum, I/78.

²¹³ Bahru'l-Ulum, I/210.

²¹⁴ Bahru'l-Ulum, I/210.

tanınmaları için fethalı da okumanın caiz olduğunu belirtmektedir.²¹⁵ Diğer bir rivayette de Hz. Ömer'in yukarıda belirttiğimiz ayeti fethalı okuduğunu da haber vermektedir.²¹⁶

c) Ali b. Ebi Talib

Alaeddin es- Semrkandi Hz. Ali'in Fatiha süresinin son ayeti olan غَيْرَ الضَّالِّينَ ayetini fethalı okuduğunu rivayet etmektedir.²¹⁷ Hz. Ali'den rivayette bulunduğu diğer bir okuyuşu da Bakara süresinin 55. ayetindeki فَاحْذَرُوا الصَّاعِقَةَ kelimesi ile ilgilidir. O'nun bu kelimeyi الصَّعِقَةَ olarak "ا" elifsiz okuduğunu rivayet etmektedir.²¹⁸ Hz. Ali'nin Bakara süresinin 61. ayetinde geçen يَفْقَهُونَ kelimesini يُفْقَهُونَ olarak "ت" harfini şeddeli ve esreli okuduğunu rivayet etmektedir.²¹⁹

Alaeddin es- Semrkandi Hz. Ali'nin Bakara süresinin 67. ayetinde geçen هُزُوا kelimesini "ا" hemzesiz ve "و" vavsız هُزَا olarak okuduğunu rivayet etmektedir.²²⁰

d) Abdullah İbn Mesud

Alaeddin es- Semrkandi'nin kıraat konusunda rivayette bulunduğu sahabeden biri de Abdullah b. Mesud'dur. Alaeddin es- Semrkandi Abdullah b. Mesud'un Bakara süresinin 67. ayetinde geçen هُزُوا kelimesini "ا" hemzesiz ve "و" vavsız هُزَا olarak okuduğunu rivayet etmektedir.²²¹

---

²¹⁵ Bahru'l-Ulum, I/16.

²¹⁶ Aynı yer.

²¹⁷ Bahru'l-Ulum, I/16.

²¹⁸ Bahru'l-Ulum, I/98.

²¹⁹ Bahru'l-Ulum, I/100.

²²⁰ Bahru'l-Ulum, I/102.

²²¹ Bahru'l-Ulum, I/102.

2.3.2.Kıraat İmamlarının Okuyuşu

Bahru'l- Ulum'da kıraat konusunu ele alırken, Alaeddin es- Semerkandi'nin yedi kıraat imamından bazen ravilerini de belirterek, genelde doğrudan imamların isimlerini zikrederek rivayette bulunduğunu müşahade etmekteyiz. Yedi kıraat imamı dışında Ebu Ca'fer Yezid b. el- Ka'ka, Ebu Muhammed Ya'kub b. İshak ve El- Hasan el- Basri'den de rivayette bulunduğunu görmekteyiz. Ashab ve kıraat imamlarından genelde bilgi aktarma amacıyla iktibasta bulunduğunu, nadiren kendi görüşünü belirttiği ya da eleştirdiğini belirtmemiz yerinde olacaktır. İsimlerini belirttiğimiz kıraat imamlarından alıntı yaptığı okuyuşlara dair örneklere yer vermeye çalışacağız.

a) Nâfi b. Ebi Nu'aym (169/811)

Alaeddin es- Semerkandi Nafi'in Bakara süresi 29. ayetinde geçen وهو عَصَاً zamirinin "ه" harfini cezimli olarak, yardım veya destek anlamına gelen kelimesine benzeterek okuduğunu, geri kalanların Kur'an'ı Kerimin tamamında "ه" harfini ötreli olarak okuduklarını haber vermektedir.²²²

Nafi'den diğer bir rivayeti de Bakara süresinin 38. ayetinde geçen هُدَاىَ kelimesi ile ilgilidir. Onun bu kelimeyi "ه" cezimli olarak, هُدَاىَ ve عَصَاً gibi okuduğunu rivayet etmektedir.²²³

Bakara süresi 74. ayetindeki يَجْعَلُونَ kelimesini Nafi'nin يَجْعَلُونَ olarak okuduğunu rivayet etmektedir.²²⁴

---

²²² Bahru'l-Ulum, I/78.

²²³ Bahru'l-Ulum, I/89.

b) Abdullah b. Kesîr (120/737)

Alaeddin es- Semerkandinin kıraat konusunda rivayette bulunduğu kıraat imamlarından biri de Abdullah b. Kesîr'dir. Müellif Abdullah b. Kesîr'in Bakara süresinin 26. ayetinde geçen يستحيي kelimesini يستحي olarak tek "ى" ile okuduğunu belirtmektedir.²²⁵

Bakara süresinin 37. ayetinde geçen كلمات ادم من ربه کلمات ادم ve کلمات کلمات kelimelerini Abdullah b. Kesîr'in ادم kelimesini fethalı olarak کلمات کلمات kelimelerini ise öterli olarak okuduğunu, çünkü Hz. Adem'in bu kelimeleri karşıladığını ve ona ulaştırıldığını belirtmek için böyle okuduğunu belirtmektedir.²²⁶

Alaeddin es- Semerkandi diğer bir rivayette ise Bakara süresinin 74. ayetindeki يعملون kelimesini Abdullah b. Kesîr'in kendisinden sonraki harfe bağlayarak تعملون şeklinde okuduğunu rivayet etmekte ve geri kalanların ise "يا" harfi ile okuduklarını bildirmektedir.²²⁷

c) Ebu Amr el- Basrî (154/770)

Alaeddin es- Semerkandi Ebu A'mr'ın Bakara süresi 29. ayetinde geçen وهو zamirinin "ه" harfini cezimli olarak, yardım veya destek anlamına gelen عَضَدَ kelimesine benzeterek okuduğunu, geri kalanların Kur'an'ı Kerimin tamamında "ه" harfini ötreli olarak okuduklarını haber vermektedir.²²⁸

---

²²⁴ Bahru'l-Ulum, I/106.

²²⁵ Bahru'l-Ulum, I/70.

²²⁶ Bahru'l-Ulum, I/87.

²²⁷ Bahru'l-Ulum, I/106.

²²⁸ Bahru'l-Ulum, I/78.

d) İbn'u Âmir eş- Şamî (118/736)

Alaeddin es- Semerkandi'nin rivayette bulunduğu kıraat imamlarından biri de İbn'u Âmir eş- Şamî'dir. Bakara süresinin 74. ayetinde geçen **ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبَكُمْ** kelimelerini **ثُمَّ قَسَا قُلُوبَكُمْ** olarak okuduğunu rivayet temektedir.²²⁹

e) Âsım b. Ebin- Necûd (128/745)

Alaeddin es- Semerkandi Âsım'dan ilk olarak Fatiha süresinin 4. ayeti olan **يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ** ayetinin **يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ** kelimesinin okunuşu ile ilgili rivayette bulunmaktadır. O Âsım'ın bu kelimeyi **يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ** olarak elifle okuduğunu ve bu okuyuşunu **يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ** ayeti ile desteklediğini rivayet etmektedir.²³⁰

Alaeddin es- Semerkandi Bakara süresinin 67. ayetindeki **كُفُّوا** kelimesinin okunuşu ile ilgili Hafs o da Asım'dan bu kelimeyi iki ötre ve "و" harfi ile birlikte **كُفُّوا** gibi **كُفُّوا** olarak okuduklarını nakletmektedir.²³¹ Ayrıca burada İmam Asım'ın ravisi olan Hafs'ı da zikretmektedir.

f) Hamze el- Kûfî (156/772)

Alaeddin es- Semerkandi bu imamadan da tefsirinde kıratla ilgili rivayette bulunmaktadır. Örneğin Hamze el- Kûfî'nin Bakara süresinin 67. ayetinde geçen **كُفُّوا** kelimesini **كُفُّوا** harfini cezimli olarak, **كُفُّوا** gibi okuduğunu nakletmektedir.²³²

---

²²⁹ Bahru'l-Ulum, I/106.

²³⁰ Bahru'l-Ulum, I/11.

²³¹ Bahru'l-Ulum, I/102.

²³² Bahru'l-Ulum, I/102.

g) El- Kisaî el- Kûfî (189/804)

Alaeddin es- Semerkandi el- Kisaî'nin Bakara süresi 29. ayetinde geçen وهو عَضَدٌ zamirinin "ه" harfini cezimli olarak, yardım veya destek anlamına gelen عَضَدٌ kelimesine benzeterek okuduğunu, geri kalanların Kur'an'ı Kerimin tamamında "ه" harfini ötreli olarak okuduklarını haber vermektedir.²³³

h) Ebu Ca'fer Yezid b. el- Ka'ka (128/745)

On kıraat imamdan biri olan Ebu Ca'fer'dan Alaeddin es- Semerkandi Bakara süresinin 14. ayetinde geçen مستهزون kelimesinin okunuşu ile ilgili rivayette bulunmaktadır. Ebu Ca'fer bu kelimeyi hemzesiz “ء” ve yasız “ى” okumaktadır.²³⁴

i) Ebu Muhammed Ya'kub b. İshak (205/220)

On kıraat imamdan dokuzuncusu olan Ya'kub b. İshak Fatiha süresinin 4. ayeti olan يوم لا تملك مالک ayetinin مالک kelimesini elifle okuduğunu ve bu okuyuşunu يوم لا تملك ayeti ile desteklediğini rivayet etmektedir.²³⁵ Alaeddin es- Semerkandinin Ya'kub b. İshak'dan rivayet ettiği diğer bir okuyuş, Bakara süresinin 28. ayetinde geçen ترجعون kelimesi ile ilgilidir. Ya'kub b. İshak'ın bu kelimeyi Kur'an'ı Kerimin tamamında ترجعون olarak “ت” harfini fethalı olarak okuduğunu rivayet etmektedir.²³⁶

---

²³³ Bahru'l-Ulum, I/78.

²³⁴ Bahru'l-Ulum, I/43.

²³⁵ Bahru'l-Ulum, I/11.

²³⁶ Bahru'l-Ulum, I/75.

Bakara süresinin 37. ayetindeki إنه هو التواب ibaresinde geçen إنه tekidini Ya'kub b. İshak'ın أنه olarak okuduğunu, bununda لانه anlamına geldiğini belirtmektedir.²³⁷

Alaeddin es- Semerkandi Ya'kub'un Bakara süresi 74. ayetindeki يعملون kelimesini تعملون olarak okuduğunu rivayet etmektedir.²³⁸

j) El- Hasan el- Basri (110/728)

Alaeddin es- Semerkandi Hasan Basri'nin الحمد لله ayetindeki “د” harfini “ل” harfine bağlayarak okuduğunu belirtmektedir.²³⁹

Hasan Basri'nin yine الصراط المستقيم ayetini صراطاً مستقيماً olarak okuduğunu rivayet etmektedir.²⁴⁰ Alaeddin es- Semerkandinin Hasan Basri'den rivayet ettiği diğer bir okuyuş da Fatiha süresinin ولا الضالين ayeti ile ilgilidir. Hasan Basri bu ayeti عليهمى olarak “ه” harfini esreli “م” harfini “ى” harfi ile bağlayarak okumaktadır.²⁴¹

Hasan Basri'den Bakara süresinin 37. ayetindeki إنه هو التواب ibaresinde geçen إنه tekidini أنه olarak okuduğunu, bununda لانه anlamına geldiğini rivayet etmektedir.²⁴²

Alaeddin es- Semerkandi Hasan Basri'den Bakara süresinin 58. ayetinde geçen خطاياكم خطاياكم ibaresi ile ilgili iki okuyuş rivayet etmektedir. İlki ayetteki

---

²³⁷ Bahru'l-Ulum, I/87.

²³⁸ Bahru'l-Ulum, I/106.

²³⁹ Bahru'l-Ulum, I/10.

²⁴⁰ Bahru'l-Ulum, I/14.

²⁴¹ Bahru'l-Ulum, I/15-16.

²⁴² Bahru'l-Ulum, I/87.

kelimesini خطاياكم okuduğu, diğeri ise bu ibareyi تغفر لكم خطياتكم olarak okuduğu hakkındadır.²⁴³

2.3.3.Dilcilerin Okuyuşu

Alaeddin es- Semerkandi kıraat konusunda dilcilerin okuyuşuna da başvurmaktadır. Genelde tercihte bulunurken ya da anlamı tespit açısından dilcilerin kıratına başvurduğunu söyleyebiliriz. Ağırlıklı olarak Halil b. Ahmed el- Ferâhidi ve Sibeveyh'in kıratını dikkate almaktadır.

a) Halil b. Ahmed b. 'Amr el- Ferâhidi el- Ezdî

Alaeddin es- Semerkandi dilci âlimlerden en çok Halil b. Ahmed b. 'Amr el- Ferâhidi el- Ezdî'nin okuyuşuna yer vermektedir. Örneğin; Bakara süresinin 6. ayetinde geçen سواءٌ عليهم ibaresini Halil b. Ahmed'in سوءٌ عليهم olarak okuduğunu haber vermektedir.²⁴⁴

Halil b. Ahmed'in diğeri bir okuyuşu Bakara süresinin 27. ayetinde geçen يقطعون kelimesi ile ilgilidir. Alaeddin es- Semerkandi Halil'in bu kelimeyi şeddeli okuduğunu belirtmektedir.²⁴⁵

Alaeddin es- Semerkandi'nin Halil b. Ahmed'dan rivayette bulunduğu diğeri bir okuyuşu Bakara süresinin 32. ayetinde geçen لا علم لنا kısmı ile ilgilidir. Halil b. Ahmed'in bu kelimeyi لا علم لنا merfu ve tenvinli okuduğunu bildirmektedir.²⁴⁶

---

²⁴³ Bahru'l-Ulum, I/98.

²⁴⁴ Bahru'l-Ulum, I/31.

²⁴⁵ Bahru'l-Ulum, I/74.

²⁴⁶ Bahru'l-Ulum, I/81.

Alaeddin es- Semerkandi Bakara süresinin 61. ayetinde geçen تُنْبِتْ kelimesi ile ilgili Halil b. Ahmed'in okuyuşunu nakletmektedir. O Halil b. Ahmed'in bu kelimeyi تُنْبِتْ olarak, "ب" harfini şeddeli ve esreli okuduğunu rivayet etmektedir.²⁴⁷

Alaeddin es- Semerkandi'nin Halil b. Ahmed'den rivayet ettiği diğer bir okuyuş ise Bakara süresinin 69. ayetindeki فَاقِعٌ لُونَهَا ibaresi ile ilgilidir. Onun bu ibareyi izafet terkibi ile فَاقِعٌ لُونَهَا şeklinde okuduğunu belirtmektedir.²⁴⁸

b) Amr b. Usmân b. Kanber Sibeveyh (180/796)

Alaeddin es- Semerkandi tefsirinde Sibeveyh'in de okuyuşuna sıkça müracaat etmektedir. Örneğin; Sibeveyh'in Bakara süresi 7. ayetinde geçen غَشَاوَةٌ kelimesini örteli okuduğunu belirtmektedir.²⁴⁹

2.4.GRAMER

2.4.1.Kelime Tahlili

Alaeddin es- Semerkandi tefsirinde kelimeleri tahlil etmeye de özen göstermektedir. Tefsirinin başlangıcında tefsir ilminin önemini belirttikten sonra ilk açıkladığı kelime fatiha kelimesidir. Ona göre Fatihatu'l- kitap diye isimlendirilmesi Kur'anı açtığı ve sürelerine öncülük ettiği içindir. Ayrıca bir şeyin açılışına ya da başlangıcına fatiha ve o şeyin sonuna da hatime denildiğini belirtmektedir. Fatiha kelimesinin sonundaki yuvarlak te “ة” ise sıfattan isme dönüşmesi içindir. Müenneslik alameti değildir.²⁵⁰

---

²⁴⁷ Bahru'l-Ulum, I/99.

²⁴⁸ Bahru'l-Ulum, I/103.

²⁴⁹ Bahru'l-Ulum, I/34.

²⁵⁰ Bahru'l-Ulum, I/3.

Alaeddin es- Semerkandinin kelimeleri tahlil etmesine diğerk bir örnek “küfür” kelimesidir. Ona göre küfrün kelime anlamı örtmektir. Şer’i anlamı ise Resulullahın getirdiğı bazı şeyleri tanınası zorunlu olduğı halde tasdik etmemesidir.²⁵¹

الكفر في اللغة السر وفي الشرع عدم تصديق الرسول في بعض ما علم بحقيقته به ضرورة

Alaeddin es- Semerkandi فتناب عليه ibaresinde geöen tevbe kelimesini açıklamayı gerekli görmektedir. Ona göre tevbe günahını itiraf etmek ve bir daha gücü yetse dahi onlara dönmeden pişman olmaktır. Ayrıca kendi görüşünü peygamberimizin الندم توبة “pişmanlık tevbedir” hadisi ile de desteklemektedir. Ardından da pişmanlığın günahlar için geçerli olduğunu, mübah ve ibadet konusunda pişman olmanın tevbe sayılmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte gücü yettiğı halde pişman olması esastır. Yine ona göre günahlardan vaz geçerken kişide ibadet niyetinin olması şarttır.²⁵²

2.4.2.Belagat İzahları

Alaeddin es- Semerkandi Bakara süresinin 20. ayetinde geöen اظلم kelimesini tefsir ederken belagat konusuna değinmektedir. O اظلم fiilinin lazım yada müteaddi olduğuna dair yorumların olduğunu, buna dayanarak mezkur kelimeyi كلما اضاء لهم cümlesine atfedersek o halde şöyle bir anlam çıkacağını ifade etmektedir. Ona göre اظلم fiilinin zamiri برق kelimesine döner, yani برق ışığı ile onlara fayda sağladığında onu fırsat bilip yürürler. Yine برق onlara karanlığı ile zarar verdiğinde hayret edip dururlar çünkü belagatta cümle durumlarına göre yorumlanır.²⁵³

²⁵¹ Bahru’l-Ulum, I/30.

²⁵² Bahru’l-Ulum, I/86.

²⁵³ Bahru’l-Ulum, I/54.

Alaeddin es- Semerkandinin belağat konusunda ayrıntılı açıklamada bulunduğu diğer bir yer ise Bakara süresinin 179. ayetinin "و لكم فى القصاص حيوۃ" "Sizin için kısasta hayat vardır" kısmı ile ilgilidir. Ona göre bu cümle belağat açısından doruk nokta, fesahat bakımından da en üst mertebedir. Çünkü bu cümle belağatın bütün inceliklerini ihtiva eden ilginç bir cümledir. Şöyle ki, kısas hayatı yok edip öldürmektir ve bu da kısasın karşılığı olan hayatı odak noktası yapmıştır. Buna belağatta "mutabakat" denir. Yine bu cümle arap belağatının en üst ve en ilginç örneklerinden biridir. Çünkü bu cümle İslamiyet öncesi Müşriklerin sözlerinden kat kat daha üstündür. Onlar "القتل انفى للقتل" öldürmek öldürmeyi yok edicidir diyorlardı. Hal bu ki Allah Teala'nın bu ayeti onların bu sözlerinden bir çok yönden daha üstündür. 1. Ayetin harfleri daha az, on harftan oluşuyor. Onların sözü ise on dört harftan oluşuyor. Üstelik ayette gizli kelime ve zamir de yok. Onların sözünde ise من تركه ibaresi gizlidir. Yani Kur'an'ı Kerimin ifadesi kapsamlı ve istisnasızdır. 2. Her kısasta hayat vardır. Hal bu ki her انفى للقتل kapsamlı değildir, çünkü birinci öldürmeye kısas yolu ile öldürmek demek istiyorlar. Aksi halde zulüm yolu ile öldürmek daha fazla ölüm getirir ve sebep olur. 3. Allah Teala'nın ayetinde sözcük veya kelime tekrarı yoktur. Hal bu ki onların sözünde öldürme kelimesinin tekrarı vardır. Bu da belağat yönünden bir kusurdur. 4. Kısastan hedef hayattır ve bu da cümlede sözcük olarak vardır. Hal bu ki onların sözlerinde hedef olan hayat kelimesi yoktur. 5. Ayeti Kerimede " Tıbâk" sanatı vardır, çünkü zıt sayılabilen "Kısas" ile "Hayat" aynı cümlede zikredilmiştir. 6. Ayette kısas kelimesinin marife, hayat kelimesinin nekire oluşunda da bir sanat vardır. Şöyle ki kısas kelimesinin marife oluşunda hükmünün yasal bir hüküm olduğu, hayat kelimesinin nekire oluşunda da yüceltmek ve ayrıcalık vardır. Bu konuya ilişkin Alaeddin es- Semerkandi pek çok

örnek vermektedir. Bu örneklerden birinde; Müşriklerin sözlerine göre öldürülenin karşılığında canı değil, başka şahsı öldüre biliyorlardı. Bu yüzden aralarında çoğu zaman fitne ve anlaşmazlıklar oluyordu. Kısas ile İslamiyet gelince hayat buldular, öyle bir hayat ki öldürmekten çekiliyorlardı. Sebebi ise öldürmeye teşebbüs eden kimse kisası hatırlıyor ve öldürmekten çekiliyordu. Bu çelikmeden dolayı iki can hayat buluyordu. 7. Ayette kısas kelimesinin başında فى harfi cer gelmiştir. Bu da hayatın sebebini öne alıyor ve öncelik sağlıyor. 8. Alaeddin es- Semerkandiye göre, Onların sözü öldürmeyi kısas olursa yok ediyor, yoksa her öldürmeyi kapsamaz. Bunun için ayette öldürmenin kaynağının kısas olduğu vurgulanmıştır. Hal bu ki onların sözünde böyle bir incelik yoktur. 9. Ayette sözcüklerin kolaylığı ve harflerin basitliği göze çarpar. Buna da belağatta "fesahât" denir. Hal bu ki onların sözlerinde gizli bazı kelimeler var ve ancak düşünüldükten sonra anlaşılmaktadır. Ayette peş peşe hafif sesler gelmekte harekeli iki harf bir yer hariç bulunmamaktadır. Onların sözlerinde ise hafif sesler yok ve harekeli harfler peş peşe gelmiştir.²⁵⁴

---

²⁵⁴ Bahru'l-Ulum, I/155.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAEDDİN ES-SEMERKANDİ’NİN KUR’AN İLİMLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

3.1. ALAEDDİN ES-SEMERKANDİ’NİN KUR’AN İLİMLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ.

3.1.1.Muhkem- Muteşabih

Mühkem ve Muteşabih Kur’an İlimlerinin temel konularından biridir. Dolayısıyla bu konuda başlangıçtan günümüze kadar pek çok alim görüş beyan etmiş ve sayısız müstakil eser kaleme alınmıştır.²⁵⁵ Alaeddin es- Semerkandi de eserinde bu konuya genişçe yer vermektedir.

Mühkem- Muteşabih konusunu Alaeddin es- Semerkandi Bakara sûresinin ilk ayetini tefsir ederken ele almaktadır. Muteşabih konusunda alimlerin iki yol üzere olduklarını belirterek konuya giriş yapmaktadır. Ona göre birinci grup ayet ve hadislerdeki muteşabihlerin bilinmesini Allah’a havale edenlerdir. Bu gruba, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdullah b. Mes’ud, Muaz b. Cebel, Selman-ı Farisi ve tabiinden pek çoğunun dâhil olduğunu belirtmektedir.²⁵⁶ Ardından bu gurupta ismi zikredilen sahabe ve tabiinin görüşlerini rivayet temektedir:

- Hz. Ebu Bekir: “Her kitapta bir sır vardır. Kur’an’ı Kerimdeki Allah’ın sırrı sûrelerin başlangıcıdır (Evâilu’s Suver)”- buyurdu.

- Hz. Ömer, Hz. Osman ve İbn Mes’ud: “Şüphesiz Hurufu’l-Mukattaa gizli sırlardandır ki tefsir edilemez”- demektedirler.

- Şa’bî, Zühri, Malik ve Evzaî: “الم ve diğer sûrelerin başlangıcındaki hece harfleri Muteşabihtendir ki Allah onları kendi ilmine saklamıştır ki

---

²⁵⁵ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, 10. Baskı, T.D.V. Yay.Ankara 1995, s.133. Şimşek, M. Sait, *Kur’an’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 4. Baskı, Ekin Yay., İstanbul 2004.

²⁵⁶ Bahru’l-Ulum, I/17.

onlar Kur'an'ın sırrıdır. Biz ancak onlara iman eder, onlardaki ilmi her şeyi bilen Allah'a havale ederiz"- buyurmaktadırlar.

- Evzaî bazı müteşabih haberler hakkında Zühri'ye sordum: "İlmi Allah'tan, tebliği Resulullah'tan ve teslim olmak bizden. Resulullah'tan gelen hadislere olduğu gibi iman edin"- buyurdu.²⁵⁷

Alaeddin es- Semerkandi yine bu guruptakilere göre müteşabihleri zikretmenin sebebi, onlara iman etmeyi talep etmek olduğunu belirtmektedir. Temel özelliklerinin de müteşabih rivayetlerini gördükleri halde konuşmamaları ve tevil etmemeleri olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁸

Alaeddin es- Semerkandi'ye göre ikinci grup ise, ayet ve hadislerde geçen müteşabihler hakkında konuşmayı usûl ve akli açıdan Allah'ın sıfatlarını kesintiye uğratmaktan kaçınmak ve benzetme afetinden uzak durmak için vacip olduğu görüşündedir.²⁵⁹ Bu gurubu ise, hz. Ali, Abdullah b. Abbas ve pek çok kelâm alimleri temsil etmektedirler. Yine Onlar göre mühkem ve müteşabihi bilmek, faziletli olan ile diğerlerini, bilgi sahibi olanla olmayanı ayırmak içindir.

Ancak şunu da belirtelim ki M. Sait Şimşek eserinde, Alaeddin es- Semerkandinin ikinci guruba dahil ettiği Abdullah b. Abbas'ın müteşabih hakkındaki tarifine yer vermekte ve açıklama yapmaktadır. Sait Şimşek'in belirttiğine göre, Abdullah b. Abbas: "Kendileri ile amel edilen nâsihleri, başka bir ifadeyle hükmü sabit olanları mühkem, kendileriyle amel

---

²⁵⁷ Bahru'l-Ulum, I/17.

²⁵⁸ Aynı yer.

²⁵⁹ Aynı yer.

edilmeyen mensûhlari ise, müteşabih”- olarak addetmektedir.²⁶⁰ Ayrıca Sait Şimşek, selevin tarifte geçen nesh kelimesini mutlakın takyidi, mücmel ve mbhemin teybini, mmın tahsisi olarak algıladıklarını, hatta istisnaya bile nesh ismini verdiklerini kaydetmektedir. Ardından yukarıda zikrettiğimiz tarifi şöyle yorumlamaktadır: “Manası kesinlik ifade etmeyen ve kesinlik ifade etmesi için başka açıklayıcılara ihtiyaç duyan ayetler müteşabih, manası kesinlik ifade eden ve müteşabihlerden ne kastedildiğini açıklayan ayetler de mhkemdir.”²⁶¹

Alaeddin es- Semerkandi ayrıca bu guruba dâhil olanların müteşabihlerle ilgili yorumlarını rivayet etmektedir:

- Hz. Ali derki: الم Allah’ın isimlerinden bir isimdir.
- Abdullah b. Abbas der ki; الم in manası ben Allah’ım. En iyi bilirim.
- Muhammed b. Ka’b derki: Elif Allah, lam ltf mim ise mülküdür.²⁶²

Bu iki gurubun görüşlerini zikrettikten sonra, hurufu’l- mukattaa ile ilgili yorumlara yer vermektedir. Yaptığı tasnifler ve zikrettiği rivayetlerden kendini ikinci guruba daha yakın gördüğünü söyleyebiliriz.

3.1.2.Nasih- Mensuh

Neshin kelime anlamı: Nesh sözcüğü Arapça’da izale, tebdil, tahvil ve istinsah anlamlarında kullanılmaktadır.²⁶³

---

²⁶⁰ Şimşek, Sait, a. g.e., s. 19.

²⁶¹ Şimşek, Sait, a. g. e., s 22.

²⁶² Bahru’l-Ulum, I/17.

²⁶³ Cemaluddin Muhammed İbn Manzur, *Lisanül Arab*, Beyrut-1955, III/61; Celaluddin Abdurrahman es-Suyt, *el-İtkan f Ulumi’l- Kur’an*, Beyrut, Thz., II/27-35; Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh Ez-Zerkeşı, *el-Burhan f Ulûmi’l-Kur’n*, Daru’l- Marife, Beyrut, Thz., II/29-30.

Neshin ıstılahi manası: Şer'î bir hükmün başka bir şer'î delil ile kaldırılmasıdır.²⁶⁴

Neshi kabul edenleri üç ayrı grup altında toplamak mümkündür :

Kur'an'ın Kur'an'la neshini kabul edenler.²⁶⁵

Kur'an'ın önceki şeriatleri neshettiğini kabul edenler.²⁶⁶

Kur'an'ın Sünnetle de nesh edildiğini kabul edenler.²⁶⁷

Kur'an'da neshin varlığını kabul edenlerin delilleri :

- "Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz."²⁶⁸

- "Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman - ki Allah, neyi indireceğini daha iyi bilir - Sen bir iftiracısın derler. Hayır, onların çoğu bunu bilmezler."²⁶⁹

- "Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır, Ummu'l-kitab onun katındadır."²⁷⁰

Alaeddin es-Semerkandi nesh kelimesini lügatte yok etme, giderme ve izale etme anlamına geldiğini belirtmektedir. Örneğin: *نسخت الشمس الظل از الله* Güneş gölgeyi nesh etti. Onu izale etti- denildiği gibi. Arapların kullanımına gelince: *نسخت الكتاب ای نقلته ما فيه الي اخر* kitabı nesh ettim yani içindekini bir

²⁶⁴ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, s.122; Albayrak, Hâlis, *Tefsir Usulü*, Şûle Yay. İstanbul-1998, s.168. Şimşek, Sait, *a. g. e.*, s.94-95.

²⁶⁵ Eş-Safiî, Muhammed b. İdris, *er-Risale*, Tah: Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut thz, s.108, Bakkal, Ali, İmam Şafiî'de Nesh Anlayışı, Harran Üni.İ.F.Dergisi, H.Ü.İ.F.V. yay. III (4), 117-119.

²⁶⁶ Şimşek, Sait, *a.g.e.*, s. 97-136. Şengül, İdris, *Ulûmi'l-Kur'ân Konusu Olarak Nasih ve Mensuh*, Diyanet İlmi Dergisi, D.İ.Başkanlığı Yay. , Ankara 2002. C.38(3): s.91-110.

²⁶⁷ Gazalî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorumlar Metodolojisi*, Ter.: Yunus Apaydın, Rey Yay., Kayseri 1994, c.I, s.187-195.

²⁶⁸ Bakara sûresi 2/106.

²⁶⁹ Nahl sûresi 16/101.

²⁷⁰ Rad sûresi 13/39.

yerden başka bir yere naklettim; نسخت النحل نقلتها في موضع الى موضع Arıyı nesh ettim, yani bir yerden başka bir yere naklettim”- şeklindedir.²⁷¹

Neshin istilahi anlamı ise O’na göre: “ Kesin hüküm ifade eden bir delilin zamanla hüküm bakımından aksini gerektiren başka bir şerî delilin gelmesinden ibarettir.” Ayrıca Alaeddin es- Semerkandiye göre nesh, nâsih manasında ve Şârî’nin fiilinde de kullanıla bilir. Genel olarak Alaeddin es- Semerkandi neshi şöyle izah etmektedir: Allah’ın ilmine göre nesh, sürenin (zamanın) açıklanmasıdır. İnsanların bilgisine göre ise değiştirmektir. Zira insanlara göre nesh, kalması gerekenin kalkmasıdır. Öldürmek gibi. Öldürmek, Allah’a göre bir adamın ölmesinin açıklanmasıdır. Bize göre ise eceliyle değil öldürülmüştür.²⁷²

Alaeddin es- Semerkandiye göre nesh, şerî hükümlerde Yahudilerin aksine caizdir. Bu ifadeden Alaeddin es- Semerkandinin Kuran’da ayetin ayetle neshin var olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ayetin neshi ise ona göre, okunmasıyla ibadet etmenin sona ermesi ya da hükmünden istifade etmenin sona ermesi veya her ikisinin de sona erdiğinin izah edilmesidir.²⁷³ Ayrıca ayette daha iyisi veya benzeri kastediliyor ise ancak okunan vahiy (المتلوا) ile nesh olması gerekir. Aksi halde daha iyisi veya benzeri olamayacağını belirtmektedir.²⁷⁴ Konunun devamında ما ننسخ ve ننسخ kelimelerinin okunuşu ile ilgili rivayetlere yer vermektedir. Ayrıca ayetin

---

²⁷¹ Bahru’l-Ulum, I/119.

²⁷² Aynı yer.

²⁷³ Bahru’l-Ulum, I/119.

²⁷⁴ Aynı yer.

kitabı nesh etmesinin caiz olmadığını ancak kitapla mümkün olduğunu belirtmektedir.

Nâsîh ve Mensûh ayetlere dair verdiği örnekleri Alaeddin es- Semerkandi üç gruba ayırmaktadır. a) Kolaydan zora doğru neshe örnekler: Zina edenler için evde hapis edilme hükmünü celde ve recim ile nesh, Aşure orucunu Ramazan orucu ile nesh, sınırlama (hasır) konusunda namaz iki rekat iken dört rekat ile nesh. b) Zordan kolaya doğru neshe örnek: İddet bir sene iken dört ay on gün ile nesh ve gece namazı vacip iken ihtiyari hale getirmekle nesh. c) Misli ile neshe örnek: Kiblenin değiştirilmesidir. Ayrıca örnekleri zikrettikten sonra ilk iki grupla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır. Zordan kolaya doğru nesh edilen her şey amel bakımından daha uygundur. Kolaydan zora doğru nesh edilen her şey sevap bakımından daha boldur.²⁷⁵

Alaeddin es- Semerkandinin nâsîh ve mensûh ayetleri beyan etmesine dair örnekler:

Bakara sûresi 2/215. ayetinin

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلْ مَا

انْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْآقْرِبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَلَائِكَةُ وَابْنُ السَّبِيلِ

Suddî'den gelen bir rivayetle mensuh olduğunu belirtmektedir.

غَرِيبٌ هِيَ مَنْسُوجَةٌ بِفَرْضِ الزَّكَاةِ وَعَنْ الْحَسَنِ فِي النِّطَاقِ

Suddî bu ayet zekatın farz edilmesi ile nesh olduğunu beyan etmektedir.²⁷⁶

²⁷⁵ Bahru'l-Ulum, I/119.

²⁷⁶ Bahru'l-Ulum, I/177.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُكُمْ

Bakara sûresi 2/216. ayetinin

kısımını İkrime'den gelen bir haberle mensuh olduğunu belirtmektedir.

قَالَ عِكْرِمَةُ نَسَخَهَا قَوْلُهُ تَعَالَى سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا يَعْنِي أَنَّهُمْ كَرِهُوا ثُمَّ أَحْبَبُوا فَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا

İkrime bu ayeti Allah

Teala'nın "işittik ve itaat ettik!" ayeti ile nesh ettiğini, yani onlar başta hoşlanmadılar, sonra sevdiler diyerek izah etmektedir.²⁷⁷

Neshe dair diğer bir örnek ise Bakara sûresi 2/217. ayetidir.

اقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ
وَالْأَكْثَرُ عَلَى أَنَّهُا مَنسُوخَةٌ بِقَوْلِهِ

Alaeddin es- Semerkandi çoğunluğa göre bu ayet Tevbe sûresini 5. ayetinin "Allah'a ortak koşanları nerede bulursanız öldürün" kısmı ile nesh olduğunu belirtmektedir.²⁷⁸

قُلْ الْحَقُّ

Alaeddin es- Semerkandi Bakara sûresi 2/219. ayetinin

وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا جَاءْنَاكُمْ بِالْحَقِّ

kısım ile ilgili olarak Suddi'den:

وَالَّذِي هُوَ مَا فَضَّلَ عَنْ الْحَاجَةِ وَكَانَتْ الضَّحَايَةُ يَكْتَسِبُونَ الْمَالَ وَيَكُونُ قَدْرَ التَّقَاتِ
وَيَتَصَدَّقُونَ بِالْفَضْلَةِ بِحُكْمِ الْآيَةِ ثُمَّ تُسَخَّرُ بِآيَةِ الزَّكَاةِ

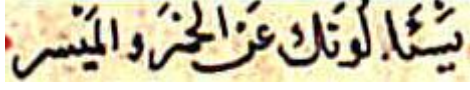
"Af,

ihtiyaçtan artanıdır. Sahabiler mal kazanıyor, geçimlik kadarını ellerinde tutuyor, fazlasını bu ayet gereğince dağıtıyorlardı. Daha sonra bu ayet zekat

²⁷⁷ Bahru'l-Ulum, I/177.

²⁷⁸ Bahru'l-Ulum, I/178.

ayetiyle nesh edildi”- dediğini rivayet etmektedir.²⁷⁹ Şunu da belirtmek gerekir ki, bu rivayetin aynısı Taberî’nin tefsirinde de geçmektedir.²⁸⁰ Ayrıca Taberî mezkur ayetin ilk kısmı olan

içki ve kumar ile ilgili olarak ta Suddi, İkrime Hasan Basrî ve İbn Zeyd’dan mensuh olduğuna dair rivayette bulunmaktadır.²⁸¹ Alaeddin es- Semerkandi ise, sadece içki ile ilgili dört ayet nazil olduğunu belirterek, bu ayetlerin nüzul sebeplerine yer vermektedir.²⁸² Bu ayetlerin hangileri olduğunu ve nüzul sebeplerini esbabu’n- nüzul başlığı altında teferruatlı olarak zikredeceğiz.

3.1.3.İ’cazu’l- Kur’an

Luğatta i’caz kelimesi âciz bırakmak manasına gelir. Bir şeyin benzerini yapmaktan muhatabı âciz bırakan şeye de mu’cize denir.²⁸³ Her peygamberin mucizesi, zamanındaki ahalinin değer verdiği şey cinsinden ortaya çıkar. Şanın nişanları ile nukut eder. Delillerinin parıltısı yayılır. Bu Hz. Musa’nın zamanında sihir ve hilekârlıktı. Ona duyulmamış asa ve yedu’l- beyda gibi mucizeler verildi. İkisi de büyük mucizelerden idi. Hz. İsâ zamanında ise, tıp ilmi ve doğa ilmi yaygındı. Allah Ona da alacalıyı iyileştirme ve ölüyü diriltme gibi mucizelere ikramda bulundu. Peygamberimizin zamanında da fesahat ve belagat vardı. Zira o zamanlar

²⁷⁹ Bahru’l-Ulum, I/181.

²⁸⁰ Taberî Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerir, *Câmiu’l- Beyân an tevîli Âyi’l- Kur’an*, Mısır 1954, II/367.

²⁸¹ Taberî, a. g. e., II/361-364.

²⁸² Bahru’l-Ulum, I/179-180.

²⁸³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s 162.

beliğler ve fasihler en ileri dereceye ve son noktaya ulaşmışlardı. Ayrıca Araplar diğer kabilelere karşı bununla övünür ve kendilerinden daha faziletli bir kimsenin gelmeyeceğini iddia ederlerdi. Hatta yedi şiiri Kabe'nin duvarına sarak düşmanlarına onunla meydan okurlardı.²⁸⁴

Resulullah'a öyle bir kitap verildi ki, onun fesahati değerlerini aciz bıraktı. Belagatı ile meydan okuyanları susturdu. Arapların ileri gelenlerinden hiçbir kimse ona denk olan bir şey meydana getiremedi. Hatip ve şairler en kısa bir sûresine karşı bir şey dikemedi. Kur'an'la boy ölçüşmeye kalkınca takatleri kesildi. Peygamberimize sadece Kur'an verilseydi yine diğer peygamber ve nebilerin tamamına verilen mucizelerden daha üstün ve kıymetçe yeterli olurdu.²⁸⁵

3.1.4.Esbabun- Nüzul

Kur'an-ı Kerimin anlaşılmasında Kur'an ilimlerinden biri olan Esbanu'n- Nüzul büyük öneme sahiptir. Esbanu'n- Nüzul'ün temel kaynağı sahabedir.²⁸⁶ Esbanu'n- Nüzul bilgisi sahabeye, müşahade ettikleri ortamda insanî yapıp-etmelerinin sonucunda inen ayet ve o ayetle gelen hükümlerin sebeplere bağlanması yeteneğini kazandırmıştır. Bunun anlamı Kur'an ilmini, onu hayata tatbik etme usûlü ile birlikte öğrenmiş olmalarıdır. Bu açıdan esbabu'n- nüzul, onlar için çok önemli bir bilgi olarak görülmüş ve Kur'an'ı anlamayı bu bilgiye sahip olmakla eşdeğer görmüşlerdir.²⁸⁷ Buna

---

²⁸⁴ Bahru'l-Ulum, I/2.

²⁸⁵ Aynı yer.

²⁸⁶ Albayrak, Hâlis, a. g. e., s. 159.

²⁸⁷ Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'an ve Bağlam*, Şûle yayınları, İstanbul 2008, s. 48-49.

Abdullah b. Mes'ud'un: "Allah'a yemin olsun ki, Kur'an ayetlerinin ne hakkında ve nerede nâzil olduğunu iyi bilirim"- dediğini örnek olarak verebiliriz.²⁸⁸

Esbanu'n- Nüzul'ün tarifine gelince, ez- Zerkeşi, es- Suyutî, Vahidî ve diğer âlimlerin tanımlamalarına tek-tek yer vermektense, Ahmet Nedim Serinsu'nun tanımını daha kapsamlı ve ayrıntılı olarak gördüğümüz için sadece onu zikretmeyi uygun gördük: "Nüzûl ortamında meydana gelen bir hadiseye veya Hz. Peygamber'e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla ayetin, tazammun etmek (hadiseyi-soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek), cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadiseye sebep-i nüzûl denir."²⁸⁹

Alaeddin es- Semerkandi de ayetlerin nüzul sebebine ilişkin çok sayıda rivayet zikretmektedir:

Bakara sûresi 2/11. ayetinin nüzul sebebi ile ilgili,

وقال قتادة نزلت في حق اليهود وفادهم كفرهم بالقرآن
وتغير نعت محمد عليه السلام بالرشوة البيرة والاصح هو الاول

Katâde'nin: "Bu ayet Yahudiler hakkında nazil oldu. Onların fesatları, Kur'an'ı inkar etmeleri ve Muhammed (s. a. v.)'ın Tevrat'taki sıfatlarını ucuz rüşvet karşılığında değiştirmeleri sebebiyle"- dediğini rivayet etmektedir.²⁹⁰

Alaeddin es- Semerkandi, Bakara sûresi 2/14. ayeti ile ilgili,

²⁸⁸ Taberi, a. g. e., I/36.

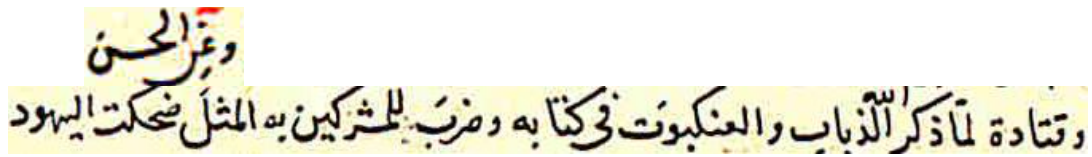
²⁸⁹ Bkz: Serinsu, Ahmet Nedim, a. g. e., s. 52-56.

²⁹⁰ Bahru'l-Ulum, I/40.

arkadaşları ashabı kiramdan bir gurupla karşılaşınca şöyle dedi “Bakın şu beyinsizleri nasıl size çevireceğim. Ardından Ebu Bekir elini tutup: “Merhaba Beni Temimin efendisi, İslam’ın büyüğü, Resulullah’ın mağara arkadaşı, canını ve malını bu yolda harcayan.” Sonra Hz. Ömerin elini tutup: “Beni Adiy’in efendisi merhaba! Allah’ın dinini kuvvetlendiren, canını ve malını Resulullah’a veren kişi.” Sonra Hz. Ali’nin elini tutup: “Ey Resulullah’ın amca oğlu merhaba! Onun damadı ve Beni Haşim’in efendisi, Resulullah’tan ayrılmayan kişi”- diyerek övgüler söyledi. Ayrılınca da İbni Ubey arkadaşlarına, onları nasıl yaptığımı gördünüz mü?”- diye neşelendiğini rivayet ederek bunun üzerine ayetin nazil olduğunu ifade etmektedir.²⁹¹

Alaeddin es- Semerkandi’nin rivayet ettiği diğer nüzul sebebi ise Hasan ve Katade’den olup Bakara sûresi 2/26. ayet ile ilgilidir.

²⁹¹ Bahru'l-Ulum, I/42.

رَقَالُوا مَا يَشْبَهُ هَذَا كَلَامَ اللَّهِ تَعَالَى نَأْتِزِلُ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ

Hasan ve katade'den: "Allah kitabında sinek ve örümceği zikredince ve onlarla Müşriklere misal verince Yahudiler güldü. Ardından bu Allah'ın kelamına benzemiyor dediler. Allah'da bu ayeti indirdi"- dedilerini vivayet etmektedir.²⁹²

Nüzul sebebine diğer bir örnek ise Bakara sûresi 2/106. ayeti ile ilgilidir.

نَزَلَتْ لِمَا قَالِ الْمُشْرِكُونَ وَالْيَهُودُ لَا تَزُونَ إِلَى مُحَمَّدٍ بِأَمْرِ
أَصْحَابِهِ بِأَمْرٍ نَمَّ نِيَاهُمْ عَنْهُ وَبِأَمْرِ خِلَافِهِ وَيَقُولُ الْيَوْمَ قَوْلًا وَيَرْجِعُ عَنْهُ غَدًا

Alaeddin es- Semerkandi ayetin tefsirine geçmeden önce nüzul sebebini zikretmektedir: "Müşriklerin veya Yahudilerin, Muhammedi (s. a. v.) görmüyor musunuz? Arkadaşlarına bir şey emrediyor ve sonra ondan nehyediyor. Öncekinin hilafına bir şey emrediyor. Ardından bugün bir şey söylüyor, yarın ondan vaz geçiriyor."²⁹³

Bakara sûresi 2/116. ayetinin Alaeddin es- Semerkandi şöyle

açıklamaktadır:

فَإِنَّمَا نَزَلَتْ حِينَ قَالَ

الْيَهُودُ غَرِبَ بِنُ اللَّهِ وَالنَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ وَالْمُشْرِكُونَ الْمَلَائِكَةُ بَنَاتُ اللَّهِ تَعَالَى

²⁹² Bahru'l-Ulum, I/70.

²⁹³ Bahru'l-Ulum, I/119.

“Yahudiler Uzeyr’in Allah’ın oğlu, Hristiyanlar Mesih’in Allah’ın oğlu olduğunu ve Müşrikler de meleklerin Allah’ın kızları olduğunu söyledikleri zaman nazil oldu.”²⁹⁴

Alaeddin es- Semerkandi, Bakara sûresi 2/125. ayetinin

وَاتَّخَذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

kısmını tefsir ederken bu ayet Hz.

Ömer’in suali üzerine nazil oldu diyerek, nüzulü ile ilgili şu hadiseyi

zikretmektedir:

وَذَكَرَ أَنَّ النَّبِيَّ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ بِيَدِ عُمَرَ فَقَالَ هَذَا إِبْرَاهِيمُ فَقَالَ أَنَا لَا تَتَّخِذْ مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى يَرِيدُ أَفْلا تَذَرُهُ لِنُفْلِهِ
بِالصَّلَوةِ فِيهِ تَبَرُّكًا بِهِ وَتَيْمُّنًا بِمَوْطِئِ قَدَمِ إِبْرَاهِيمَ فَقَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمْ أَوْفُرْ بِذَلِكَ فَلَمْ تَغِبِ
الشَّمْسُ حَتَّى نَزَلَتْ

“Peygamberimiz bir gün Ömer’in elinden tutarak burası İbrahim’in makamıdır buyurdu. Bunun üzerine Ömer namazgah edinmeyelim mi? – dedi. Orada namaz kılmakla fazilet ve bereketine ermeyi umarak, ayak bastığı yeri temenni ediyordu. Peygamberimiz bununla emrolunmadım dedi. Güneş batmadan da bu ayet nazil oldu.”²⁹⁵

Alaeddin es- Semerkandinin bu konuda rivayet ettiği diğer bir örnek ise Bakara sûresi 2/143. ayetin nüzulü ile ilgilidir:

فَرَأَى ابْنُ عَبَّاسٍ مَا وَجَّهَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْكَعْبَةِ قَالَ لَوْ كَيْفَ
بِمَنَامَاتٍ قَبْلَ التَّحْوِيلِ مِنْ أَخَوَاتِنَا فَنَزَلَتْ

İbn Abbas’tan gelen

rivayete göre: Resûlullah Kabe’ye yöneldiği zaman ashabın, Kible

²⁹⁴ Bahru’l-Ulum, I/123.

²⁹⁵ Bahru’l-Ulum, I/126.

değiştirilmeden önce başka yönleere yönelerek ibadet eden kardeşlerimizin durumu ne olacak demeleri üzerine bu ayet nazil olmuştur.²⁹⁶

Alaeddin es-Semerkandi Bakara sûresi 2/189. ayetinin

بِسْأَلِ الْوَنَّاكَ عَنِ الْاَهْلَةِ

kısmı ile ilgili nüzulüne sebep olan şu hadiseyi rivayet etmektedir:

سَأَلَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ سَاعَازَ وَسَعْلِبَةَ بَزْغَمَ تَقَالَا مَا بِالْاَهْلَالِ يَبْدُو دَقْبَقًا كَالْحَيْطِ ثُمَّ يَزِيدُ حَتَّى يَمْتَلِئَ وَيَتَوَيُّ ثُمَّ لَا يَزَالُ يَنْقُضُ حَتَّى يَعُودَ كَمَا بَدَا لَا يَكُونُ عَلَى حَالَةٍ وَاحِدَةٍ فَاَنْزَلَ اللَّهُ الْاَيَةَ

“Sa’labe ve İbn Ganem Resulullah’a sordular: Hilalin durumu nedir? İp gibi ince olarak başlıyor, sonra çoğalıyor hatta dolup düm-düz oluyor. Sonra ilk başladığı gibi oluncaya kadar noksanlaşıyor. Bir hal üzere durmuyor.” Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi.²⁹⁷

Bakara sûresi 2/189. ayetinin

وَكَيْسَ الْبِرَّاءَانِ قَاتُوا الْبَيْوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَكَفَرَ الْبَرَّ

kısmı ile

ilgili tefsirine geçmeden önce nüzul sebebi hakkında Dahhak’tan gelen şu rivayeti zikretmektedir:

قَالَ الصَّحَّاحُ اِنَّ الْكُفَّارَ كَانُوا لَا يَدْخُلُونَ الْبَيْتَ مِنْ بَابِهِ فِي اَشْرَاجِهِ بَلْ مِنْ اَعْلَاهُ فَتَرْت

Dahhak dediki: “Kafirler hac aylarında evlerine kapılarından değil pencereden giriyorlardı.” Ardından bu ayet nazil oldu.²⁹⁸ Alaeddin es-Semerkandi mezkur ayetle ilgili diğer bir nüzul sebebini Abdullah b. Abbas’tan rivayet etmektedir:

²⁹⁶ Bahru’l-Ulum, I/136.

²⁹⁷ Bahru’l-Ulum, I/163.

²⁹⁸ Aynı yer.

وعن ابن عباس أن الناس في الجاهلية وأول الإسلام إذا أحرم رجل منهم لم يدخل منزلاً
 نأى كان من أهل المدر يعني البيوت نقب في ظهر بيته منه يدخل ويخرج أو يضح سماً يصعد فيه
 وإن كان من أهل الدبر والخيام دخل وخرج من خلف الحياء، ويؤمنون ذلك بذا نزلت ردوا عليهم
 بأن ليس البر فيما أنتم عليه فإنه خارج من البر ولكن البر من اتقى المحاصي

“Cahiliye döneminde ve İslam’ın ilk zamanlarında onlardan biri ihrama girince kapıdan eve gelmezdi. Eğer ev sahibi ise, evin arkasından delik açıp, oradan girip çıkardı. Veya bir merdiven alıp yukarıdan girerdi. Eğer çadır ehlinde ise, çadırın arkasından girip çıkardı. Bu şekilde hareket etmeyi iyilik zannederdi. Bunun üzerine ayet inerek onları red etti ve bulundukları halin iyilik olmadığını beyan etti. İyilik ancak günahlardan korunmaktır.”²⁹⁹

Bakara sûresi 2/119. ayetinin nüzulüne sebep olan birden fazla

hâdise

rivayet

etmektedir.

الله اننا

ثم انهم ومعاذاً ونفراً من الصحابة قالوا يا رسول
 في الجز فانيها مذهباً للعقل ومسلمة للمال اي يكثر فيها ذهاب العقل وسلب المال
 نزلت فيها اثم كبير ومنافع للناس فشربها قوم وتركها قوم ثم دعا عبد الرحمن بن
 عوف ناساً منهم فشربوا وسكروا قام بعضهم فقرأ قل يا ايها الكافرون اعبدوا ما تعبدون
 نزلت لا تقربوا الصلوة وانتم سكارى فقل من يشربها ثم دعا عتيان بن مالك قوماً فيهم

²⁹⁹ Bahru’l-Ulum, I/163.

سعد بن زيد وقاص فلما سجدوا اتخروا وتناشدوا حتى انشد سعد شعرا فيه هجاء الانصار
فضر به اضارى يلحى بعير فتجبه موضحه فسكا الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال عمر
اللهم يزلنا في الحزب يا نا شافيا منزلت انما الحزب والمبر الى قوله فهل انتم مشهون
فقال عمر انتم هينا يارب

H. Ömer, Muaz ve sahabeden bazıları dediler ki: “Ya Rasulullah! Şarap hakkında bize fetva verir misin? Zira o akli giderir, malı zayı eder yani şarapta aklın gitmesi çoğalı, mal israfı artar. Bunun üzerine “O ikisinde büyük günah ve insanlara menfaatler vardır” ayeti nazil oldu.” Bir kısmı içmeye devam etti, bir kısmı da içkiyi terk etti. Sonra Abdurrahman b. Avf insanları davet etti. Yediler, içtiler ve sarhoş oldular. Bazıları namaza durdular. Onlara imamlık yaparak Kafirun sûresinin 2. ayetini “Sizin taptıklarınıza taparım”- diye okuyunca, “Sarhoş iken namaza yaklaşmayın” ayeti nazil oldu. Artık içki içen azalmıştı. Sonra Utbe b. Mâlik bir gurubu davet etti. İçlerinde Sad b. Ebi Vakas’da vardı. İçerek sarhoş olunca gururlanmaya ve karşılıklı şiir okumaya başladılar. Sad b. Ebi Vakas yüksek sesle Ensar’ı küçülten ve alaya alan bir şiir okuyunca, onlardan biri kafasına vurup yaralandı. Sad b. Ebi Vakas’da gelip Resulullah’a şikayet etti. H. Ömer “ Allah’ım! Bizim için şifalı bir hüküm beyan et”- diye dua etti. Bunun üzerine Maide sûresinin 90 ve 91. ayetleri olan: “Ey inanlar şarap, kumar... artık bunlardan vazgeçecek misiniz?”- kısmına kadar nazil oldu. H. Ömer de “Ya Rabbi vazgeçtik”- dedi.³⁰⁰

Alaeddin es- Semerkandinin tefsirinden derlemiş olduğumuz yukarıdaki nüzul sebepleri ile ilgili rivayetleri değerlendirecek olursak, şunu

³⁰⁰ Bahru’l-Ulum, I/179- 180.

söylemek mümkündür. Müfessir genelde nüzul sebeplerini geçmiş zaman

kipinde kalıbıyla rivayet etmektedir. Hadis rivayetlerinde olduğu gibi nüzul sebeplerinde de rivayet zincirini zikretmeden nakletmektedir. Bazı ayetlerin nüzulüne sebep olan birden fazla hadise rivayet etmektedir. Ayrıca bu esbabu'n- nüzul rivayetlerini iki guruba tasnif edebiliriz: a) Yaşanan hadiseler sonucu nazil olan ayetler. b) Peygamberimize sorulan sorular sebebiyle nazil olan ayetler.

SONUÇ

Alaeddin es- Semerkandinin hayatı ile ilgili bilgilerin karışık ve menakıbnameye dayalı olduğunu belirtmeliyiz. Müellifin doğduğu tarih, kaç sene yaşadığı ve vefat tarihi ile ilgili farklı bilgiler yer almaktadır. Ancak ağırlıklı olarak vefat tarihi 860/1456 olarak kabul edilmektedir.

Alaeddin es-Semerkandi “Bahru’l- Ulum”u telifederken Mushaf tertibini esas almaktadır. Dolayısıyla Kur’an tefsirinde benzer veya aynı ifadelerle ilgili açıklamaları ayette ilk defa geçtiği yerde işleyerek açıklık getirmektedir. Bu açıdan klasik bir tefsir olduğunu söyleye biliriz. Ayrıca eserini şerh ve haşiyelerin yaygın olduğu dönemlerde kaleme aldığını görmekteyiz.

Alaeddin es-Semerkandi tefsirinde felsefe ve tasavvufi konuları yüzeysel olarak elealırken, hadis rivayeti, fıkıh ve kelam konularının yanı sıra esasta dilbilimi ve kıraat konularına ağırlık vermektedir. Orta asırda yaşamış olması ve hadislerin de kayde geçirilmiş olduğundan, hadis rivayetinde sened zikretmeyi gerekli görmemektedir. Peygamberimizden olduğu kadar sahabe ve tabiinden de kıraat ve tefsir konularında sıkça rivayette bulunduğu rastladığımızı belirtmemiz yerinde olacaktır.

Tefsirinin temel kaynaklarını Mukatil b. Süleyman, Fahreddin er- Razi ve Zemahşeri oluşturmaktadır. Alaeddin es- Semerkandi Zemehşeri’yi mütezile ekolüne mensup olması hasebiyle kelami konuda eleştirirken, gramer konusunda ise görüşüne itimad etmektedir. Müellifimizin iktibasta bulunduğu yerleri isimlerini belirttiğimiz müfessirlerin eserleriye kıyasladığımızda anlamı itibariyle alıntı yaptığını tespit ettik.

Fıkhî konularda imam Azam Ebu Hanîfe ve imam Serahsî'nin görüşlerini esas almakta ve Hanefî çizgisini takip etmektedir. İtikadî konuda da Maturidî olduğunu belirtmektedir.

Alaeddin es- Semerkandi'nin dilbilimi konusuna genişçe yer verdiğini daha önce de belirtmiştik. Tefsirinde dilcilere sıkça başvurması, kıraat konusunda da onlardan ictibasta bulunması O'nun ayrıcalıklı yönlerindendir.

Kıraat konusu tefsirinde Alaeddin es- Semerkandi'nin en sık değindiği konudur. Ayetlerin okunuşuyla ilgili görüşlerine ilk başvurduğu, sahabe ve tabiidir. Ardından kıraat imamları ve dilcilerin okuyuşuna yer vermektedir. Yedi kıraat imamı dışında bu konuda öne çıkmış kişilerin de okuyuşunu zikretmektedir. Ayrıca kıraat konusunda غرائب القرات kitabını kaynak olarak göstermektedir. Araştırmamız esnasında bu esere ulaşamadığımızı da belirtmeliyim.

Ayrıca eserinde Kur'an ilimlerine de ağırlık vermektedir. Muhkem ve Muteşabih konusunda genişçe açıklama yapmaktadır. Keza Nâsih ve Mensûh konusunda pek çok rivayete yer vererek Kur'an'ın Kur'an'la neshini kabul etmektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın sünnetle nesh edildiğine dair örnek de zikretmektedir. Esbanu'n- Nüzul konusunda da ayetlerin anlamını tespit etme bakımından sıkça yer verdiğine şahit olduk.

Alaeddin es- Semrkandi'nin tefsirinde, felsefe ve felsefecileri reddedilmesi, itikatta Maturidî çizgisini takip etmesi, kelamî konudaki tartışmalara yer vererek Mu'tezile ve Kerâmiyye'yi tenkid etmesi, fıkhî konularda çoğunlukla Ebu Hanîfe ve imam Şafî'nin görüşlerini kıyaslaması, dilbilimi ve kıraat konularına da ağırlık vermesi yaşadığı dönemin özelliklerini yansıtmaktadır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

A'dil, Nuvayhid, *Mu'cemü'l- Müfessirin*, Lubnan, 1986.

Albayrak, Hâlis, *Tefsir Usulü*, Şûle Yayınları, İstanbul,1998.

- *Taberî'nin Kıraatları Değerlendirme ve Tercih Yöntemi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2001. A.Ü.İ.F. Dergisi c. XLII.

Aşçı, Ramazan, *Şeyh Alaeddin Ali b. Yahya es- Semerkandi'nin "Keşfu'l- Esrar li't Tâlibîn li Sultânu'l- Ârifîn ve Ulamâu'l- Muhakkîn" Adlı Eserinin Tahkik, Tahric,Terceme ve Tahlili*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

Aşık, Hüseyin, *Şeyh Ali Semerkandî (k.s.) Hayatı Menkıbeleri*, İlim Yayınları, İstanbul 1980.

Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsîr Okulu*, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul thz.

Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hedyyetu'l-Arifin*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951.

Bağdatlı, İsmail Paşa, *İzahu'l- Mekkûn fî'z- Zeyli ala Keşfi'z- Zunûn an Esmâi'l- Kütübi ve'l- Funûn*, Matbaatu'l- Behiyye, 1945.

Bakkal, Ali, *İmam Şafî'de Nesh Anlayışı*, H.Ü.İ.F.Dergisi, H.Ü.İ.F.V. Yay. III (4).

Bilmen, Ömer Nasûhî, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1974.

Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur, Supplmmment band, II*, Leiden 1938.

el- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmal b. İbrahim, *Sahîhu Buhârî*, Kitabu't- Tefsîr, Dâru't- Tabâ'ati'l- 'Amire 1334.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l- Beyân*, Eser Yayınevi, İstanbul 1969.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, 2. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988.

-Tefsir Usulü, 10. Baskı, T.D.V. Yay. Ankara 1995.

Çelebi, Kâtib, *Keşfü'z- Zünûn an Esmâi'l- Kütübi ve'l Fünûn*, İstanbul 1941.

el- Habeşî, Abdullah Muhammed, *Câmiu's- Şrûh ve'l- havâşî Beyânü Şrûhihi*, Ebû Zabî 1425/2004.

el-Hulî, Mahmud Cemaleddin, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemezât-ı Ulviyye*, Haz. Mehmet Serhan Tayşî, M.Ü. İ. F. Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

Erdoğan, M. Akif, *Şeyh Ali Semerkandî Üzerine Yeni Bilgiler, 60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a Armağan*, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Berikan Yayınları, Ankara 2003.

Evliya Çelebi, *Seyahatname (Anadolu, Suriye, Hicaz)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935.

Gazzalî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorumlar Metodolojisi*, Ter.: Yunus Apaydın, Rey Yay., Kayseri 1994.

Gelibolu, Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, İstanbul 1277.

İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed, *Lisanül Arab*, Daru Beyrut, Beyrut-1955.

Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995.

Karabulut, Ali Rıza, *Mu'camu'l- Mahtutât el- Mevcûde fî Mektebâti İstanbul*, II/991.

Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'camu'l- Müellifin, Terâcimu Musannifi'l- Kütübi'l-Arabiyye, el- Mektebetu'l- Arabiyye, Dımaşk* 1957.

Koç, Mehmet Akif, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi es- Salebî (427/1036)Tefsirinde Mukâtil b. Suleymân (150/767)Rivayetleri*, Kitâbiyât Yay., Ankara 2005.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Âbideleri*, Baha Matbaası, İstanbul 1967.

el- Kuşeyrî, Ebu'l- Hasan Muslim b. El- Haccâc b. Muslim, *Sahîhu Muslim*, Kitabu'l- Cumuati, Dâru't- Tabâ'ati'l- 'Amire 1334.

el- Maturîdî, Ebu Mansur Muhammad b. Muhammad, *Tevîlatu'l- Kur'an*, Tah: Ahmed Vanlı Oğlu, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005.

Mecdi Mehmet Efendi, *Şakail-i Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaiku's-Şakaik*, Haz: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1998.

Mercan, İsmail Hakkı, *Şeyh Alaeddin Ali b. Yahya es- Semerkandi ve Menâkıb-Namesi'nin Transkribe, Tahlil ve Tenkidi*, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1996.

Nişancı Mehmed Paşa, *Tarihi Nişancı Mehmed Paşa*, İstanbul 1297.

Öngören, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf (Anadolu'da Sûfiler ve Ulemâ XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.

Sami, Şemseddin, *Kâmusu'l- A'lâm*, Mehrân Matbasi, İstanbul 1306.

es- Semerkandi, Alaeddin Ali b. Yahaya, *Bahru'l- Ulum*, Elyazma, Tarihsiz, Süleymaniye El Yazmaları Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa Bölümü No: 106, 107, 108 ve 109; Laleli Bölümü No: 98.

es- Semerkandi, Ebu'l- Leys, *Tefsiru's- Semerkandi el- Müsemmâ Bahru'l- Ulûm*, tah: Ali Muhammed Mu'avvid, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Zekeriya Abdulmecîd en-Nûtî, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut 1993.

Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'an ve Bağlam*, Şûle yayınları, İstanbul 2008.

es-SUYUTÎ, Celaleddin, *el-İtkan fî Ulumi'l- Kur'an*, Beyrut tarihsiz.

eş- Şahhâte, Abdullah Mahmûd, *Tarihu'l- Kur'an ve't- Tefsir*, Kahire 1972.

eş-Şaffî, Muhammed b. İdris, *er-Risale*, Tah: Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut thz.

Şengül, İdris, *Ulûmi'l-Kur'ân Konusu Olarak Nasih ve Mensuh*, Diyanet İlmi Dergisi, D.İ.Başkanlığı Yay., Ankara 2002.

Şimşek, M. Sait, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 4. Baskı, Ekin Yay., İstanbul 2004.

et-Taberi Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l- Beyân an tevîli Âyi'l- Kur'an*, Şeriketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el- Bâbî el- Halebî ve Evlâdihi, Mısır 1954.

Togan, A. Zeki Velidi, *Cami*, İ. A., Maarif Basımevi, İstanbul 1963.

Tosun, Necdet, *Bahâeddin Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.

Uğur, Sait, *İçel Tarihi*, Yeni Mersin Matbaası, Mersin 1944.

Yazıcı, İshak, *Bahru'l-Ulûm*, D.İ.A., T.D.V. Yay., İstanbul 1991.

ez- Zehebî, Muhammed Huseyn, et- Tefsir ve'l- Müfessirûn, Dâru'l- Kütübî'l- Hadis, Kahire 1976.

ez- Zemahşerî, Ebu'l- Kâsım Muhammed b. 'Umar, el- Keşşâf an Hakaiki't- Tenzil ve 'Uyuni'l- Ekavil fî Vucuhi't- Te'vil, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut 1947.

ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed ibn Abdillâh, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Marife, Beyrut, Thz.